

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра теорії літератури та славістики

А.Л. Матчук, С.Н. Грипич

ПОЕЗІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ
(До вивчення творчості Олександра Олеся)

Навчально-методичний посібник

Рівне - 2005

ББК 83.3(4Укр)6 + 83.8
М 34
УДК 821.161.209'06:087.5

Матчук А.Л., Грипич С.Н.

Поезія для дітей (До вивчення творчості О. Олесея): Навчально-методичний посібник. – Рівне: РДГУ, 2005. – 90 с.

Автори:

МАТЧУК А.Л. – кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії літератури
та славістики РДГУ;

ГРИПИЧ С.Н. – викладач кафедри теорії літератури
та славістики РДГУ

Рецензенти:

НЕСТЕРУК С.М. – кандидат філологічних наук,
доцент РДГУ;

ВАСИЛЬЄВ Є.М. – кандидат філологічних наук,
доцент РІС КСУ

Відповідальний за випуск:

СЕРБИНА Т.Г. – кандидат філологічних наук,
доцент РДГУ

Затверджено на засіданні кафедри теорії літератури та славістики РДГУ, протокол № 2 від 05.10.2004р.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою РДГУ, протокол № 6 від 6.09.2004р.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2005

ВСТУП

Література для дітей – органічна частина літератури для дорослих, її засвоєння – важливий аспект навчання студентів українській літературі у курсі вищої школи.

Олександр Олесь – поет, творчість якого адресована читачам різних вікових категорій. Збірка О.Олеся „Все навколо зелене” репрезентує вірші, присвячені дошкільнятам, молодшим школярам, підліткам та молоді. Проте із задоволенням з нею ознайомиться і досвідчена людина, адже тематика творів митця близька кожному. „Світ в мені, і в світі я!” – ось поетичне кредо Олеся, яке він реалізовує у названій книзі, літературний аналіз якої здійснено у даному навчально-методичному посібнику. Завдяки йому, системі контрольних запитань та списку бібліографічних джерел студенти зможуть ґрунтовно готуватися до семінарських занять з дитячої літератури.

“Олександр Олесь належить до покоління письменників, які з’явилися в українській літературі на початку ХХ ст., коли ще жили і творили великі І. Франко, М. Коцюбинський, Леся Українка. Інтелігенція того часу вітала в особі поета надійну творчу силу, визнали його як щирого й безпосередньо лірика, яким він і був все своє життя...”

М. Рильський

1878 – 1944

Ольшанське кладовище в Празі. Тут, на православній ділянці, – могила Олександра Олесь. (Його справжнє ім’я і прізвище – Олександр Іванович Кандиба). Новий дубовий хрест; прокинулися минулорічні і з’явилися нові, посаджені кілька днів тому, квіти. Тиша і чистота, спокій і сум. Поруч поховані інші наші земляки, яких доля закинула по революції до Праги. Деякі могили доглянуті, інші поволі зникають у безвісті. Як і долі тих, хто в них знайшов останній притулок далеко від рідної землі.

Могила Олександра Олесь не занедбана – в Празі живе його син Олесь Кандиба, який опікується посмертною долею батька (М.Жулинський). Олександр Олесь, якого Михайло Грушевський вважав найбільшим із сучасних йому поетів в Україні, справив відчутний вплив на український літературний процес, збагатив його новими мотивами, розширив тематичний, стильовий діапазон лірики, підніс виражальну силу українського художнього слова, став творцем класичних мистецьких шедеврів української поезії.

Пророчою виявилась муза Олександра Олесь: “З журбою радість обнялася...” Назвою першої збірки поезій провістила вона драматичну долю і його творчої спадщини, і його особистого життя. Провістила журбу, яка чорним рушником простелилася на довгі роки чужини, влітаючи зрідка червоні квітки радощів і надій...

Яскравою зорею спалахнула його творчість на небосхилі української поезії перших десятиліть нашого віку.

Олександр Олесь народився 5 грудня 1878 року в містечку Білопілья на Сумщині. Батьківський рід походив з чумаків, материн – з кріпаків. Дід майбутнього поета Федір Кандиба торгував рибою, а батько працював на рибних промислах в Астрахані, де й втопився у Волзі. Тоді Олександр; найстаршому з дітей, виповнилось одинадцять років. Мати навчила свого Сашка в чотири роки читати, згодом прищепила любов до поезії Т. Шевченка, до “Кобзаря”, якого він ще малим “знав майже напам’ять і співав”. Серед краси природи, серед працьовитих і співучих земляків минало його дитинство. У рідному містечку він навчався спочатку у початковій школі, потім — у двокласному училищі. Проте найкращими спогадами юнацьких років було перебування Олександра в “рідному селі” Верхосулля. Сюди він приїздив до тринадцяти років щоліта до діда Василя Грищенка, що переповідав онукам легенди, казки, наспівував пісні, прищеплював Сашкові почуття щирості і доброти, людяності і справедливості.

Як людина і художник слова Олександр Олесь зростав і виховувався на вольовому прикладі матері, природній мудрості дідуся Василя, народній пісні і моралі, художній філософії “Кобзаря” Т. Шевченка.

У п’ятнадцять років юнак і вирушив з дому, вступивши до хліборобської школи містечка Дергачі, що неподалік Харкова. Мріялось і про гімназію, та в матері не було коштів на навчання. Аби протриматись у безкоштовній школі учень Кандиба змушений був займатись репетиторством.

У стінах цієї школи сімнадцятирічний Олександр починає друкувати свої вірші, в рукописному журналі “Комета”. Молодий митець потребував подальшої, поглибленої філологічної освіти, проте вступити до університету після закінчення школи не мав права.

Вирішальним у творчій біографії Олеся був 1903 рік, коли йому пощастило стати студентом Харківського ветеринарного інституту і побувати на відкритті пам’ятника І. Котляревському (в Полтаві). Глибоке переосмислення долі української мови і літератури, усвідомлення свого громадянського покликання

відбулося в Полтаві під час урочистостей. Прочитані ним на прохання учасників свята вірші були тепло прийняті.

Заборона українського слова, знуцання над національними символами, традиціями, культурою – все це ранило його вразливу душу, утверджувало в необхідності боротьби за права українського народу.

1905 року молодий поет дебютував в одеському альманасі “Багаття” віршем “Парубоцькі літа – то бурхливий потік”, а вже два роки по тому побачила світ перша його збірка поезій “З журбою радість обнялась”. Вона принесла поетові славу, здобувши прихильність знавців літератури та й загалом української інтелігенції. Вірші митця вирізнялися мелодійністю, багатством народнопоетичної образності, романтичним світосприйняттям, чіткою соціальною орієнтацією. Життя природи, кохання, перипетії громадської боротьби – основна тематика збірки.

Щире, виболіле власною долею співчуття голодним, гнобленим, німим рабам імперії викликало у читача співпереживання і довіру:

Вони – обідрані, розбуті,
Сліпі, голодні і німі,
В кайдани, в сталь міцну закуті,
В кривавих ранах і ярмі, –
Сьогодні більше не раби:
Лунають гасла боротьби!

Олесь глибоко вдивляється в життя, душею відчуває наближення весняних громів... з натхненням береться за переклади з російської на українську мову популярних революційних пісень: “Марсельєза”, “Варшав’янка”, “Сміло у ногу рушають”.

Хтось ударив без жалю по серці моїм, –
І забилося серце в вогні золотім...
І посипались іскри ясні,
І в дзвінкі обернулись пісні.

Народну славу поетові створили і назавжди утвердили пісні та поетичні скорботи періоду революції 1905-1907 років і лютневої

революції 1917 року. Митець зумів з великою експресивною напругою “переплавити” народні переживання і сподівання в болісно-вразливій своїй душі і потужно, зі щирою емоційною сповідальністю вилити це в поетичних образах, символічних асоціаціях та музичних ритмах. Він пережив і світлі надії рідного народу на соціальне та національне визволення, і трагічні поразки першої російської революції, оплакав загиблих та загорівся новим, зігрітим революційними загравами гнівом супроти насильства й тиранії.

Ми не зложимо зброї своєї...
Дужі в нас і бажання, і гнів,
Ми здобудемо землю і волю
І загоїмо рани віків.

Друга збірка творів “Поезії. Книга II” не розчарувала читачів... Талант розвивався по висхідній. Одна за одною виходять збірки. “Поезії. Книга III”, “Драматичні етюди. Книга II”, “Поезії. Книга I”.

Олександр Олесь не шкодує і себе, розчарованого, зневіреного, – то намагається виправдати свій крок бодай перед власною совістю, то впадає у відчай:

О, недурно в скорботах ми плачемо
На вигнанні в холодних світах,
Ми своєї землі не побачимо...
Тільки, може, у мріях, у снах.
І чому по світах ми блукаємо,
І який ми спокутуєм гріх,
Ми ніколи до суду не визнаємо
Від людей ні чужих, ні своїх!

Поет з великою радістю вітав революцію 1905 року й тяжко переживав її поразку. Новий революційний спалах 1917 року породив у нього великі надії. Кривава громадянська війна гнітила душу поета інтелігента, який був щирим і послідовним прихильником принципу федерації вільних і суверенних республік Росії.

Знаменним у житті О.Олеся був 1912 рік. Поет побував за кордоном – в Австрії та Італії, на Гуцульщині. Олесь зустрічався з І. Франком.

Після лютневої революції 1917 року в Україні почалося національне відродження: друкуються українські журнали, відкриваються школи, йде боротьба за відродження української державності. Політична обстановка в Україні; боротьба між різними партіями, почалася братовбивча війна. Олесь гостро пережив страшні події цього лихоліття.

У 1919 році О.Олесь, виїхавши з дипломатичним паспортом до Угорщини, залишається за кордоном назавжди. Відень, Берлін, Прага – для нього лише тимчасові причали. У Відні того ж 1919 року виходить перша закордонна збірка поезій О. Олесь “Чужиною”. В ній переважають настрої розгубленості й туги за рідним краєм:

Чужина – могила, чужина – труна,
Душа на чужині, як чайка сумна, –
Літає і квилить в сльозах без гнізда:
Навік його змила бурхлива вода.

У Відні, де випустив чотири номери гумористичного журналу “Сміх”, у якому сатирично висміяв українську еміграцію за її претензії на народне представництво, на формування в екзилі “українських урядів”, на організацію “проводів для боротьби за визволення України” тощо.

З 1923 року Олесь живе в Чехословаччині.

Усі думки, спогади, надії пов’язані з Україною. Журба за залишеною Вітчизною пекла його душу. Він завжди був вірним сином України, жив нею, писав про неї, беріг її, як святиню. Сином рідного народу Олесь залишився і в страшну годину голодомору 1921 року в Україні. Поет працює в закордонному українському товаристві у справах надання допомоги голодуючим з пекучою печаллю знову й знову згадує поет про рідну землю, але зрозумівши, що молодій УНР не подолати більшовицькі збройні сили, він вирішує не повертатися в Україну. А звістки, що приходили з рідної України, все більше гнітили вразливу душу Олесь. Він боляче реагував на різного роду порушення прав людини. Знов про ущемлення політичних свобод і переслідування представників української інтелігенції. Ще болючіше ранили серця репресії 30-х років. О. Олесь чи не один з перших в українській

літературі драмою “Земля обітована” заговорив про сваволю, репресії і порушення законності з боку насильницького сталінського режиму. Жив Україною, марив себе її сином, сподівався на повернення... Але за таких обставин наважитись їхати на батьківщину не міг.

Перебуваючи в еміграції, Олександр Іванович з сім’єю, яка приїхала до нього в 1923 році, проживав у різних містах Західної Європи; видав там кілька збірок своїх творів різних жанрів. 25 років прожив Олесь на чужині. Останні роки і дні життя Олесь були потьмарені фашистською окупацією Праги, важкою хворобою, звісткою про загибель у фашистському таборі Заксенхаузені сина Олега – також поета.

Помер митець 22 липня 1944 року.

О принесіть як не надію,

То крихту рідної землі:

Я притулю до уст її

І так застигну, так зомлію...

О. Олесь — один з найталановитіших поетів українського народу. До його творчості звертаються дослідники, щоб глибше і повніше представити його творчий здобуток наступним поколінням. Було перше визнання – коли гримів своєю славою по Україні. Було друге – коли він повертався до нас після чорних сталінських ночей. Тепер прийшло третє визнання – в час висвітлення “білих плям” нашої історії і культури...”

Одинадцять поетичних збірок, більш двадцяти драм, численні опоетизовані народні казки, поеми, фейлетони, мистецькі переклади – це натхнена творча праця впродовж усього життя.

126 років минуло з дня народження видатного українського літератора — творця класичних мистецьких шедеврів української поезії. Як тільки зринала хоча б маленька можливість донести їх до українського народу, з’являлися книги, підготовлені Максимом Рильським, Олегом Бабишкіним, Борисом Буряком, Юрієм Мельничуком, Василем Яременком та іншими дослідниками.

У видавництві “Дніпро” вийшло найповніше – двотомне – видання його творів. Упорядник і автор передмови Р. Радішевський включив до цього видання ненадруковану шосту книгу його поезій, розшукав близько 600 неопублікованих віршів О. Олесь, розкиданих

по записниках і рукописних збірках. Його архів величезний. Понад три тисячі одиниць збереження налічує фонд Олександра Олеся в Центральній науковій бібліотеці АН УРСР ім. В. Вернадського. Велика частина архіву є десь у Празі. Дослідження творчої спадщини видатного майстра слова тільки розпочинається. Поет повертається на батьківщину, до рідного народу. І ми сьогодні віримо, що доля творчої спадщини Олександра Олеся буде щасливішою, ніж його особиста доля.

Олександр Олесь повертається до нас з чужини піснею, яку Україна щиро вітає любов'ю, квітами, визнанням.

Творчість Олександра Олеся довгий час оцінювалася неоднозначно. Одні вважали його „першорядним ліриком” (С. Єфремов), „найсильнішим представником українського символізму” (М. Грушевський), „правдивим віртуозом ніжної лірики” (Ол. Дорошкевич), „Найвидатнішим ліриком дореволюційної доби” (С. Шамрай). Інші (М. Зеров, І. Костецький та ін.) – „ніяким не талантом”. А дехто, зайнявши компромісну позицію, стверджує, що принаймні „вибраний” Олень може увійти в історію літератури (Ю. Костюк).

На наш погляд, найбільш об’єктивною є думка Віктора Петрова, висловлена у 40-х роках ХХ століття стосовно поезії Олександра Олеся. Він відносить поета до неоромантиків, що проповідували ідеї творчої свободи поета і безпосередності та наївності поезії, розглядаючи вірші Олеся як „мистецтво стилізаторське”, що містить в собі традиціоналізм та естетизм водночас. Віктор Петров сприймає творчий доробок поета як „бойовий прапор”, як ствердження існування в той період самодостатнього поетичного мистецтва.

Аналізуючи реформаторське значення творчості Олександра Олеся, Віктор Петров підкреслює, що поет вводить в українську літературу жанр романсу, що був виключений з народницької літератури. Це свідчить про намагання модернізму 900-х років передати право на літературну творчість інтелігенції.

Слабкі сторони митця дослідник вбачає у „загостреній” „емоційності” громадянських віршів, у невиразності уявлень про те, як повинно статись революційне відродження країни, що пояснюється аматорською революційністю Олександра Олеся як типового представника тогочасної інтелігенції.

З огляду на сьогоднішній день, названі недоліки — не дуже суттєві і тому логічним є наступний висновок: творчість Олеся слід сприймати в цілому із знаком „плюс”.

Олександр Олень належить до тих письменників, які творили і для дорослих, і для дітей. Іноді навіть важко уявити чітку межу між, так би мовити, „дорослим” і „дитячим” віршем Олександра Олеся. Адже у творі, адресатом якого, на перший погляд, є юний читач, за автологічним текстом криється такий глибокий зміст, що задумується над ним і дорослий читач („Сумно і весело...”). Це свідчить про велику силу таланту митця, який вистояв попри все, адже життєвий шлях поета був нелегким, особливо перша третина

XX століття. В цей час він перебував закордоном і знаходив у собі сили писати та видавати твори українською мовою для читачів різного віку.

Чимало віршів для дітей було розпорошено у збірках для дорослих, проте, було і багато окремих видань, які Олександр Олесь присвятив дітям: „Ялинка”, „Поєдинок”, „Рак-рибалка”, „Вовчєня”, „Іменини” (Відєнь). На Україні його „Збірничок віршів для дітей молодшого віку” видавався і перевидавався у 1923, 1929 роках, відповідно, у Харкові. Побачили світ як самостійні книги казки Олександра Олєся „Грицеві курчата”, „Мисливець Хрін та його пси”. Запам’ятався письменник дітям і казками „Напровєсні”, „Бабусина пригода”, „Вєдмідь в гостях в Бабусі”, „Бабуся в гостях у вєдмедя”, віршованими драматичними переспівами відомих казок „Солом’яний бичок”, „Лисичка, Котик і Півник”, „Івасик Тєлесик”, „Микита Кожум’яка”, перекладами арабських казок, творів Г. Гауфа та Г. Лонгфєлло („Пісні про Гайавату”) та ін. На жаль, твори цього видатного митця було вилучєно з української літератури на довгі роки.

Лише у 1965 році молодь України отримала можливість ознайомитись із творчістю Олександра Олєся (збірка „Від льоду до льоду”). А в 1990 році вийшла у світ книга „Все навколо зеленіє” (упорядник Р. Радішевський), де вмієно твори, що раніше не друкувалися в межах нашої держави, а також подано матеріали рукописів.

Збірка складається із трьох частин, скомпонував які і дав їм назву відповідно до тематики Р. Радішевський: „Все навколо зеленіє”, „Світ в мені, і в світі я!”, „Поєми та казки” (поєма „Хвиля”, уривки з поєми „Щороку”, казки „Грицеві курчата”, „Мисливець Хрін та його пси”, „Водяничок”).

До першого розділу („Все навколо зеленіє”) ввійшли твори, які умовно можна розбити на декілька тематичних груп: „Батьківська коліскова” і „Для Лєлеки”.

У другому розділі („Світ в мені, і в світі я!”) чітко виділяються наступні групи віршів із спільною ідейно-тематичною основою: „Сумно і весєло” (філософська лірика), „І цвіту нашого ніщо вже не уб’є” (громадянська лірика), „Чарівний край” (пейзажна лірика).

Перша частина збірки містить у собі твори, адресовані дітям дошкільного та молодшого шкільного віку, друга і третя розрахована на школярів середніх та старших класів (хоча такий поділ є досить умовним, адже всі твори збірки може читати той, хто має бажання, відчуває та розуміє поезію Олександра Олеся). Розглянемо детальніше тематичні блоки віршів, які туди включаються.

До поезій, що об'єднуються назвою „Батьківська колискова” слід віднести твори „Над колискою”, „Коліскова”, „Спи, дитиночко кохана...”, „Сон”, „О, моя дитино...”. В них передано батьківську любов до сина і туга за ним, адже в перші роки від народження Олега поет був у розлуці із сім'єю, навчаючись в Харківському ветеринарному інституті. Звертання „дитиночко кохана”, „любий мій”, „мій малесенький синок” засвідчують надзвичайно ніжне ставлення Олександра Олеся до первістка. А вислів: „Прийде час летіти за моря, в світи, – / Знімешся і першим будеш в небі ти”, – яскраво ілюструє впевненість батька у здібностях сина та у його щасливій долі.

„Для Лелеки” (так називав Олександр Олесь свого першого сина Олега) – це поетичні розповіді про улюблених рослин, тварин маленького Олега, про пори року, а також „Алфавіт віршами, написаними для сина”. Це своєрідна енциклопедія, за якою Лелека знайомиться із життям. Батько сам розповідає улюбленцю про все, що оточує людей. Є тут ряд віршів гумористичного характеру, що мають дидактичне спрямування.

Очолує названу групу твір „У нашого хлоп'ятонька...”, героєм якого є маленький хлопчик з „блакитними оченятоньками”, „білесеньким личеньком”, м'якеньким волоссячком, що спішить пізнавати світ, адже „все навколо зеленіє”! („Все навколо зеленіє...”). Як же тут „всидіти у хаті”, коли навколо „все живе, цвіте”, „скрізь дзвенять пташки крилаті, сяє сонце золоте...”. „Алфавіт віршами, написаними для сина” допомагає малюку не тільки засвоїти букви алфавіту, але й знайомить хлопчика із особливостями флори і фауни та навколишнім світом в цілому:

* * *

*Айстра квітне у саду
Аєр в лузі я знайду.*

* * *

*Мавпа плигає, стрибає,
Мишка з нірки виглядає.*

* * *

*Юрта на снігу стоїть,
Юшка на вогні китить.*

Разом з Лелекою поет знайомить із розмаїттям життя і всіх своїх читачів, незалежно від віку: „Скільки ми всього визнаємо, скільки ми угледим див!”.

У творах Олександра Олеся постають улюблені тварини сина. Це пташка, що „співає всьому світу/ Пісню про весну” („Пташка”), це качечка, яка доглядає своїх каченят („Качечка”), це киця, яка має свій характер: „Я на річці була,/ Там водичку пила,/ А що їла – не скажу,/ Тільки хвостик покажу”. Поет описує трудівницю бджолу і „зозуленьку ледачу”, засуджуючи неробство і ледарство („Бджілка і зозуля”). Він у позитивному аспекті веде розповідь про дітей, які знайшли вовчєня і повернули матері-вовчиці, тим самим прищеплюючи дітям любов до усього живого.

Деякі анімалістичні вірші митець подає з гумористичним відтінком і таким чином опосередковано виховує у дітей певні риси характеру: хоробрість і впевненість у собі („Зайчик і жабка”), чесність і порядність („Рак-рибалка”), трудолюбство і повагу до праці („Жив собі зайчик”).

У цій же тематичній групі юні читачі зустрічаються із творами, де описується рослинний світ і природні феномени, що завдяки олюдненню та персоніфікації, сприймаються як живі істоти. Використовуючи метафору та порівняння, Олександр Олесь зумів показати чарівність, розмаїття та величність звичайного. Мов танцюрист, крутиться на нозі боровик („Боровик”), до „занедбаной і покинутой” капустоньки протоптали доріжку зайці („Капустонька”), промовляє свій величний монолог дерево, яке готується протягом довгої зими чекати „сонце, радість і весну” („Ой навіщо мені листя...”). А степ („Степ”) вражає красою у всі пори року. Весною він схожий на барвистий килим, у літі – наче море, мов пустиня – восени, і зимою – мов перина. Ліс осінньою порою нагадує казку, він вдруге цвіте – так майорить

різнобарвне листя („Ліс восени”). Красу зимового ранку, коли на все „навіяли сніги якусь глибоку думу” („Зимою вдосвіта”), або таємничу живу силу весни („Весна”) юні читачі мають можливість у повній мірі уявити, відчути і пережити, завдяки яскраво вираженій експресії.

Як бачимо, природа у Олеся – це частина самого поета. Він її прекрасно розуміє, любить і описує так, як сприймає сам.

У даному розділі упорядник подає також вірші іронічного характеру з явно вираженим дидактичним спрямуванням. Вони написані для сина і про сина і є свого роду батьківськими уроками про те, як необхідно себе поводити. Треба бути слухняним („Жаба”), не можна бути розбишакою („Хоробрий вояк”), не слід дражнитися і бути ласим до чужого добра („Мавпа бігала, гуляла...”), соромно лінуватися („Рибалки”) – ось висновки, які повинні зробити і читачі, і Лелека. А ще вони повинні засвоїти „правила добра”: працюй, поважай своїх батьків, вчися, щоб „не соромно було себе на люди показати” („Два хлопчики на ставочку”, „Івасик”, „Давно вже літечко пройшло”).

Другий розділ „Світ в мені, і в світі я” являє собою єдність творів, що належать до громадянської, пейзажної і філософської лірики.

Тематику громадянської лірики можна визначити так: рідна мова та Україна. Вірші, у яких автор оспівує українську мову та Батьківщину, складають у кількісному плані незначну частку, але за силою ідейного звучання урівноважуються за значенням із більш численними тематичними групами.

Поезії про мову об’єднуються вболіванням автора за те, що наша мова довгий час була „чужинцям кинута на сміх”, забута „дітьми безпам’ятно”. Через це Олександр Олесь хоче зробити рідне слово своїм мечем, він прирівнює його до сонця, що, спинившись вгорі, осяє край і розлетиться „дощами судними над ним”. Досить традиційна метафора слово-зброя у творі виглядає по-новому, оскільки поет акцентує увагу на яскравий блиск мови-меча, який здатен освітити дорогу у майбутнє цілому народу („О слово рідне...”).

Твір „Рідна мова в рідній школі!” вивчається в середніх класах загальноосвітньої школи. Він абсолютно автологічний. Митець викладає свої думки прямо та однозначно:

* * *

*Краще нам нікими стати,
Легше гори нам нести,
Ніж тебе розіп'ясти,
Наша мова, наша мати.*

Мова для Олеся – цемент, що об'єднує народ, бо саме рідною мовою звучить материнська пісня. Використавши повтор та кільце, Олександр Олесь звернув увагу читача на необхідність вивчення національної мови в освітніх закладах, адже нація формується на мовленнєвій основі.

Вірш „Як довго ждали ми своєї волі слова...” тематично та ідейно співзвучний з двома попередніми, хоча акценти в ньому дещо інші. Тут автор описує ознаки вільної української мови, яка „бринить”, „співає”, „чарує, тішить і п'янить”. Він возвеличує народ, що зберіг українську мову „в таку страшну негоду”, коли він „сам стоять не міг”.

Спіраючись на феномен синестезії („асоціації асоціацій”), сутність якого полягає у здатності індивіда асоціативно викликати різноманітні відчуття у площині всіх наявних аналізаторів, Олександр Олесь передає величезну силу слова в плані його впливу на людину, її життя та емоційний стан. „Білі-білі” слова несуть у собі посмішку та добро, а отруйні „наче чад” – обпікають серце і душу. Ці слова є у мові людській взагалі, і в українській в тому числі, а ми нанизуємо їх „в чарівне якесь намисто”, спілкуючись один з одним. На відміну від названих вище віршів про мову, цей твір має підтекст (додаткову інформацію): слово треба використовувати обережно, бо воно може і вбити, і на світ народити („Є слова, що білі-білі...”).

Поезії „Як прекрасна царівна...”, „Золоті, прекрасні мрії...”, „Хіба не бачите, що небо голубіє” поєднані темою „Україна та її майбутнє”, оптимістичними пафосом та ідеєю.

У першому з названих віршів Олександр Олесь використовує образні аналоги та порівняння, що базуються на казковій основі „Як прекрасна царівна”, що заснула надовго мертвим сном, так і Україна довгий час не могла вільно розправити груди, бо її заворожила „зла відьма”. Ідея твору – надія на те, що попри все, Україна стане незалежною державою, адже прийде лицар, який

„вирве з рук мачухи злої” сплячу царівну і поведе її в „день золотий”, „для долі ясної”. За образами підступної мачухи, красуні та її рятівника читачі, на рівні підтексту, абсолютно ясно бачать реальні факти історичної долі нашої Батьківщини.

Поетична мініатюра „Золоті, прекрасні мрії...” переповнена почуттями радості, святковості, впевненості у щасливому майбутньому України. Про це свідчать і риторичні вигуки („Ви справились!”, „Сонце нашої весни!”), і емоційно насичені епітети („золоті, прекрасні мрії”, „незабутні, дивні сни”, „найсвятіші заповіді”). Автор описує своє відчуття щастя з приводу здійснення його сподівань, щодо свободи і волі рідного краю. Основний смисл твору об’єктивується у метафорах – радіють всі: і люди („розливаються пісні”), і природа („сходять трави”, „сходять квіти”), і держава („найсвятіші заповіді славлять сурми голосні”), бо незалежність нації нарешті набуває реальності.

Наступний вірш „Хіба не бачите, що небо голубіє...” подібний за змістом (темою, ідеєю, проблемою та пафосом) до попереднього: це своєрідний заклик до віри у нове, краще майбутнє. Про його настання свідчать і небо, що голубіє, і сонце, що всміхається ранками, і земля, яка легше дихає і дивиться ясніше, і голуби, які туркочуть. Природа вже готова до гарних перемін (олюднення), змінюйтесь і ви, люди, бо „сонце наше вже з-за обрію встає”, його хід „спинить ніщо не зможе в світі”, і „двіту нашого ніщо вже не уб’є”.

Такий же оптимістично-щасливий емоційний лад пронизує поезію „Ось і сонце! Ніч розтала...”. Олександр Олесь пророкує Україні „щасливу долю”, осяяну „сонцем волі”.

Як бачимо разом ці вірші виражають у підтексті закінчену думку: спала Україна у ярмі неволі та прийшов час радісних змін і українці радіють з цього приводу.

У розділі „Світ в мені, і в світі я...” вміщені вірші, присвячені матері та дитинству: „Швидко, швидко ми побачимось...”, „Моїй матері” („Приснилося, що я вернувся додому...”). В них червоною стрічкою в’ється думка-надія на зустріч з матір’ю:

* * *
*Швидко, швидко ми побачимось,
Рідна матінко моя...
Наговоримось, наплачемося...*

* * *

*Ось-ось прийду до хатоньки моєї,
Де мати жде мене й не жде,
Я скрикну: „Матінко!” до неї,
Вона на груди упаде.*

Поет з ніжністю висловлює свою любов до матері („обцілюю твої рученьки”, „замету усі доріженьки, де ходила ти сумна”, „змию слізьми твої ніженьки...”), яка дала йому прекрасний скарб – „золоте, як зірка сердечко”. Мати навчила Олександра Олеся любити і розуміти природу „доручивши” „степам” „малу дитину” і там, у степу, до хлопчини усміхався „всесвіт” („Мати, мати! Не журися...”). З тих пір „зробившись рідним братом/ Вітру, простору і трав,/ Кидав я нудну роботу/ І в зелений степ тікав...”. Це була перша школа, де майбутній митець вчився розуміти прекрасне.

Із сказаного випливає, що тема материнства тісно пов’язана в творах Олександра Олеся із темою рідного краю. Сумуючи за матір’ю, автор сумує і за рідною домівкою, рідною землею („Моїй матері”):

* * *

*Приснилося, що я вернувся додому...
Іду, дивлюсь: мій край, моя земля,
Сміються в сонці золотому
Річки, і села, і поля.*

* * *

*Іду зеленою межею,
Кругом хвилюються жита,
І в’ється щастя над душею —
І на плечі нема хреста...*

Остання строфа має глибокий прихований зміст. Хрест на плечі – це символ християнської муки, тому смисл твору слід розглядати набагато глибше, ніж його ідею. Поет відчуває себе закордоном розіп’ятим стражденним. І тільки на материнських грудях, у рідній хаті, під рідним сонцем він став би щасливим.

У цей тематичний блок віршів органічно вливаються твори, де поет згадує своє дитинство, адже ці спогади – то згадка про

Батьківщину. Олесь любив колись „послухати шелест нив”, співати „з вітром пісні”, дослуховуватись до того, що „говорив... в лісі струмок”, шуміло поле. Світ тоді здавався йому „дивною казкою”, прекрасним сном. Саме в такому асоціативному ряді згадує митець свої дитячі роки („Згадую: так я в дитинстві любив...”), які так йому запали в душу, що „днів дитинства” він „ще не забув”, як не забув всього, що пов’язано з Україною („Жита! Пригадую...”, „На чужині”, „Уймають болі єдині сни...”). Лейтмотивом цих віршів є думка про те, що „Ні зір, ні сонця, ні весни/ Без краю рідного немає”.

Отже, любов до України, у творах поета, логічно було б розглядати як триєдину цілісність: це любов до матері, любов до своєї домівки, любов до далекої юності.

Значна частка віршів у названому розділі належить до описів, завдяки яким Олесеві вдалося показати власне сприйняття навколишнього світу. Він бачить красу у всьому, що його оточує. Прекрасне уособлюють в собі і сонце, і райдуга, і дві хмароньки, і літня ніч, і пролісок, і море. Жита з волошками, Дніпро, небо, лебідь, троянди, ластівка, степ, столітні велетні дуби — все це акумулює в собі неповторну чарівність Матінки-Природи. Світ прекрасний, і тому він живе у серці поета: „Світ в мені, і в світі я.” Олесь бачить його красу в любую пору року: взимку („Зимою”, „Перший сніг”), весною („Веснянка”, „Ластівка”), влітку („Літньої ночі”, „Літній вечір”), восени (поема „Щороку”, „Сумно і весело”). Світ гарний в любий період доби, і вранці („Рано-вранці”), і вдень, коли сяє сонце („До сонця”), і ввечері („Заходить сонце”), і вночі („Раз в майову нічку”). Щоб змалювати світлу ніжність і красиву велич навколишнього буття, поет вкладає в рядки своїх віршів найщиріші почуття:

* * *
*Я хотів би вам піснею сплести
Із проміння зорі, із ниток павутини,
Яких людським очам не знайти.*

І така пісня була складена. Це вся пейзажна лірика О. Олесья, програмним віршем якої можна вважати поезію „Жита з волошками...”

* * *
*Жита з волошками, і луки, і гаї,
І всі розкоші весняні,
Всю вроду, всю красу безкраю —
Як втілити її, не знаю,
В слова, в пісні мої.*

* * *
*Де взяти кольорів, Стобарвних і живих
Для трав і квітів весняних,
Де взяти мелодій, слів і звуків
Для всіх пісень, гаїв і луків
І шуму хвиль річних?!*

* * *
*Ах, знаю де! Я в казку дивную свою
Усю фантазію ввіллю,
Зроблю усе живим, чудовним,
Таємностей, розкоші в повним,
І в казці дійсність відіб'ю.*

І справді, митець сприймає природу як незвичайну, казкову і водночас живу сутність. Степ у нього – божий храм, у якому він молиться красі („В степу”), край – чарівний („Чарівний край”), де все живе і „співа навкруги”. „Ясно всміхається сонцю райдуга” („Райдуга”), а сонце – срібним вітам („Зимою”). Дивується світу конвалія („Конвалія”), зітхають трави („Після грози”), „тануть, в’януть сніги” („Тануть, в’януть сніги...”). Пропадає від самотності сосна („В проваллі темнім десь на дні...”), понуро мовчать скелі і сміються громи („Хай літають вітри, хай сміються громи...”).

Щоб описати своє захоплення магічністю природи, поет використовує різноманітні тропи, своєрідний поетичний синтаксис і фоніку.

Оскільки у Олеся природа – жива істота, то улюбленим засобом увиразнення мови художнього твору у поета є персоніфікація. Вона допомагає йому донести до читача власне бачення і розуміння буття. Наприклад:

* * *
*Небо з морем обнялося,
Море в небі розлилося...
Цілий світ вони забули
І в туманах потонули.
(„Небо з морем обнялося...”)*

* * *
*Дід Дніпро розплющив очі
Чоло зморщує чогось,
Серед ночі шаблю точе
І гуде крізь зуби щось.
(„Дід Дніпро розплющив очі”)*

Цій же меті служать влучні епітети: „майовий” день, „шовковий” степ („Серед степу”), „рожеві” ранки, „сріблясто-блакитні” ночі („Конвалія”), „ніжні” акації („Літньої ночі”), „живі” кольори (Жита з волошками”), „вічне” море та ін.

Слід долучити сюди і несподівані порівняння:

* * *
*Ніби пісня, леться море,
Ніби рими хвилі б'ють*

* * *
*Дніпро, Дніпро, Ти покохав,
Як матір, Україну...*

(„Дніпро, Дніпро”)

* * *
*Сльозами, сміхом змийте плями
І станьте чисті та ясні
Летить у вирій журавлями
Назустріч сонцю і весні
(„Живіть! Ідіть на сизі гори...”)*

Для передачі смислових акцентів та експресії поет використовує різноманітні синтаксичні фігури та поетичну фоніку. В арсеналі його художніх засобів ми знаходимо, наприклад:

1. Повтори (лексичні):

* * *
*Рідна мова! Рідна мова!
Що в єдине нас злива...*
(„Рідна мова в рідній школі”)

* * *
Шуміть, шуміть морські безодні
(„Над морем”)

* * *
А ти, земле матінко, уроди, уроди”
(„Веснянка”)

2. Анафору:

* * *
*Море про власне могутньо співало,
Море нічого мені не сказало*
(„Біг я далеко від смутку і горя...”)

* * *
*Чом же я не вільне море,
Чом мовчу я цілі дні?!
Чом так тяжко люте горе
Груди стискує мені?*

* * *
*Де ж тії пестоці вітру летючого,
Де ж тії квітоньки гаю пахучого,
Де ж тії ночі сріблясто-блакитні,
Де ж тії ранки рожеві, привітні,
Де ж тії усміхи сонця блискучого?!*
(„Конвалії”)

3. Інверсію:

* * *
Очі розкрила конвалія біла
(„Конвалія”)

* * *
Дихають тихо акації ніжні
(„Літньої ночі”)

* * *
Дивною казкою був мені світ
(„Згадую: так я в дитинстві любив...”)

4. Антитезу:

* * *
Сміються знову трави, квіти...
А сльози ще тремтять на них
(„Після грози”)

* * *
Сумно і весело, сльози і сміх...
Зелено, любо, і сіється сніг...
(„Сумно і весело”)

* * *
Усе жило,
Усе цвіло
І в щасті раювало.

І тільки лози
Губили сльози,
За всіх одні ридали.
(„Усе жило...”)

5. Градацію:

* * *
*Все радіє, живе і співа навкруги...
(„Довго хмарами небо покрите було... ”)*

* * *
*Вже ліс і труситься, і гнеться,
І просить ласки на землі
(„Столітні велетні-дуби... ”)*

* * *
*На озері на чистому, в пустині,
Самотній лебідь білий жив.
Співав, і мріяв, і тужив...
О співи, співи лебедині!
(„Лебідь ”)*

6. Багатосполучниковість та безсполучниковість:

* * *
*Літає радість, щастя світить,
Дзвенять пташки в садах рясних,
Сміються знову трави, квіти...
(„Після грози”)*

* * *
*І рука то кобзу, то меча тримає,
І коли я плачу, то шумлять ліси,
І в лісах пташині мовкнуть голоси.
(„Я таким лишився, як колись і був... ”)*

7. Риторичні звертання, оклики, запитання:

* * *
*Мати, мати! Не журися... ”
(„Мойй матері”)*

* * *
*Земле, земляно моя!
Чом тебе в одну мить
Можу клясти і любить?
(„Нащо жити? — стогне ліс...”)*

Отже, синтаксичні фігури в поезії Олеся – важливий і дійовий засіб, за допомогою якого передається її емоційність, вибудовується ритм, уточнюється та поглиблюється смисл сказаного.

За допомогою поетичної фоніки митець створює додатковий пафос. Наприклад, акцентовані звуки [л], [м] у творі „Небо блакитне, зелена земля” підсилюють ніжний, елегійний настрій твору:

* * *
*Небо блакитне, зелена земля,
Груші і яблуні білі...
Квітоньки милі! Зірвітья з гілля...
Вітряно! Квітоньки милі.*

Звук [р] в поезії „Над морем” підкреслює руйнівну силу моря та відчуття його могутності:

* * *
*Руйнуй, руйнуй холодні скелі,
З піснями труни розбивай.*

Як бачимо, О. Олесь володіє великою кількістю засобів збагачення мови своїх віршів, що зумовлює їх високий рівень художності та смислової наповненості, а також свідчить про глибину таланту митця.

Саме тому значна кількість його творів сприймається на двох рівнях: поверхневому та глибинному. Багато поезій описового характеру (як правило, пейзажів) трансформуються у твори з глибоким філософським змістом. До них належать: „Після грози”, „Тануть, в’януть сніги”, „Усе жило”, „Сумно і весело”, „В проваллі темнім, десь на дні...” та ін. Сутність такого перевтілення полягає в тому, що за прямим текстом читач вбачає інші, приховані думки, які органічно впливають із опису звичайних, на перший погляд, картин

природи. Наприклад, образ самотньої сосни („В проваллі темнім, десь на дні...”), яку нікому захистити, і тому вітри насміхаються над нею, наштовхує реципієнта на умовивід про те, що самотня істота у цьому світі не має перспективи: вона незахищена перед зовнішнім середовищем, вона не відчуває радості життя.

Текст вірша „І сумно, і весело” на буквальному рівні сприймається теж як пейзаж. Автор описує ту пору року, коли випадає перший сніг, лягаючи ще на живі рослини.

* * *

*Сумно і весело, сльози і сміх...,
Зелею, любо, і сіється сніг...*

*Зимно становиться... трави й квітки
Хутко вбираються в білі свитки.*

*В хустках всміхаються личка жоржин,
В смужки сховались корали шипшин.*

*В ряднах нап'ятих стоять нагідки,
Всі чорнобривці наділи шапки.*

*Ніби всі вбрались на свято якесь
Ніби зійшлись на весілля чиєсь.*

*Тільки з городу барвінок один
Дивиться журно в садочок крізь тин.*

Поетові сумно (із метою посилення цього почуття він використовує прийом контрасту), що біле покривало – це не вінчальний наряд, а білий саван, під яким загинуть, не розуміючи цього, всі квіти. Самотній барвінок також не може дивитись на радість, з якою сприйняли свою погибель наївні жоржини, нагідки і чорнобривці. Читачеві зрозуміло, що за символічним образом вічнозеленої рослини слід вбачати мудреця-філософа, можливо і самого автора. Очевидно, що метафора – олюднення обумовлює сприйняття тексту не тільки на буквальному рівні, але і на рівні підтексту. Автор підводить читача до висновку про те, що у житті – яку тому саду, – сумне і радісне завжди йдуть поряд. Розуміють

це одиниці. Лише їм доступне сприйняття людського буття в його сутності – як єдності протилежностей.

Третій розділ книги розпочинає поема „Хвиля”. Прекрасну срібну хвилю покохали усім серцем ясень, лози, квіти і вітер. Кожному з них вона подала надію на взаємне почуття. Проте насправді хвиля любить лише себе: „Стогне ясень над водою,/ Стогнуть лози, гублять сльози,/ В’януть квіти, плаче вітер/. Хвиля знов жартує з кимсь.” Такою є фабула твору. В ньому ми знову зустрічаємося із традиційною для фольклору персоніфікацією та сприймаємо образи хвилі, ясена, вітру, лоз і квітів – як аналоги людей. У поемі є ще ряд прийомів, характерних для усної народної творчості. Зокрема, це повтори („Гнуться лози, шепчуть: „Хвиле!/ Гнуться лози, шепчуть: „Люба!”), звертання („пишний ясень”, „смілий вітре”, „любі лози”), традиційні образи (явір, верба, ясень, лози, місяць, вітер, комиш), повторюваність подій, (у коханні до хвилі зізнаються всі персонажі по черзі), анафора („Там, де верби хилять віти, / Там, де лози струнко гнуться, / Там, на озері розкішнім, / Хвиля срібная жила”)

Названі особливості поеми роблять її схожою на народну пісню, або баладу. Це зумовлює пошук в ній прихованого смислу: люди, які не здатні на глибокі почуття, не вміють поважати та цінувати почуття інших. Поет опосередковано засуджує їх поведінку, в цьому і криється дидактизм поеми.

Казка „Грицеві курчата” репрезентує авторське розуміння і бачення творчого потенціалу дітей. Вона має два плани — реальний та фантастичний, де останній являє собою опис багатого образного мислення Гриця. В казці чітко прослідковується тонке відчуття і розуміння автором дитячої психології та його захоплення дитячою творчістю.

За своєю сутністю казка „Мисливець Хрін та його пси” більше схожа на реальну оповідь, хоча тут збережено традиційну казкову поетику (зачин, кінець, трикратний повтор і ін.) Мисливець Охрім Хрін не годує своїх собак. Тому одна з них втікла від скупого хазяїна і оселилася в лісі, інша – щоб втамувати голод з’їла Охримові чоботи, змащені смальцем. Кури навчили недалекоглядного мисливця піклуватися про свійських тварин, щоб вони приносили користь у господарстві. У казці ми зустрічаємося із словесними картинками опису зими та осені (це характерно для реалістичних творів).

Холодна пора року у нього – панна, яка всіх обдарувала: землю – скатертинами та рушником, рослин – шапками, капелюхами, свитками з білої вовни та сріблом вишитими хустками: „Як на свято всіх прибрала Морозика-дідка/ Найняла за скрипака”. Осінь – чепурна молодиця, що „одяглася поволі”, щоб „до ладу, до смаку”. Вона не тільки любить чепуритися, але й хороша господиня: вона припасла й пшеницю, й просо, й жито, „груші, яблука, сливки”, „меду, воску шаплики”. Ці пейзажі є тим важливим елементом, завдяки якому автор наштовхує читача на думку про необхідність гармонійного існування людини і природи. Цей висновок потім підтверджується у тексті самим поетом:

* * *

*Коли зле комусь – біжи
І, чим можеш, помози.*

У певній мірі автобіографічною є казка „Водяничок”. Між її подієювою основою і життям Олесь прослідковується деяка аналогія. Фабула твору полягає в тому, що Йванові-рибалці ріка подарувала „малу дитину” – Водяничка, чудернацьке створіння. (Неможна тут не побачити схожості! Як для рибалки Водяничок був божим даром, так і поет бачив Божий знак у народженні другого сина Олександра). Іван оселив знайдену істоту у вдови, бо дружина не захотіла мати в хаті потворне маля. Рибалка та Водяничок здружилися настільки, що останній не захотів повернутися жити в ріку, а залишився на землі. Всіма силами захищає його від зазіхань Водяного (прадіда Водяника) й Іван. Лишилося Жабеня серед людей, які полюбили його за чуйність і доброту. Це так би мовити поверхневий, видимий дійовий план твору. Насправді ж, це не просто історія про Водяничка. Це Гімн душевній красі та розуму. Саме в цих началах бачить О.Олесь справжнє прекрасне:

* * *

*Бува, сміються і з калік,
А часом виросте з каліки
Такий розумний чоловік,
Що стихнуть всяки кпини й сміхи.*

Водяничок – це чудо витвір природи: жабеня з пальцями, як у качки. Проте Іван-рибалка (а в його особі автор) не шукають у цьому створінні вроди фізичної. Вони цінують його за світло, що лине від нього:

* * *

*Мені сподобалось воно,
До серця враз чогось припало.
Здається знав його давно,
А, може, серце віщувало.*

За доброту і мужність (він рятує з води хлопчика) цінують його і люди, не звертаючи увагу на аномальний вигляд. Прикипів до людей і сам Водяничок. Він жив з ними у злагоді, але час від часу замислювався, і дві, як роса, сльозинки котилися по його личку. Мабуть, не зміг, забути рідну стихію. Це цікавий мотив у творі. Якщо згадати, що сім'я Олеся жила за кордоном, що Олександр теж народився там, то згадану думку слід сприймати як заповіт синові: пам'ятай любий свої корені, вони є визначною силою у формуванні людини. І саму казку в цілому можна вважати своєрідним батьківським наказом синові: нехай буде гарною твоя душа, хай добрим буде твій розум, нехай міцною буде твоя пам'ять.

У збірці вміщено ще уривки з поеми „Щороку”. Перед очима читача проходить біла-біла зима, фея весна, зеленес літо, вишивальниця осінь, і – знову зима. Поезія зміни пір року подана в творі як романтичне кохання вітру до весни, що шукає її увесь рік, й увесь рік за нею сумує та ревнує її:

* * *

*Я хочу знайти
І мушу її відшукати,
Ганебно для мене на крок від мети
В пустелі жалю повертати.*

Та не вдається віковію знайти свою кохану ні влітку, ні восени, ні взимку. Він:

* * *

*Плаче, скаржиться, голосе,
Стихне й знову зарίδα.
Співчуття в каміння просе
І до призьби припада.
Та ніхто не одгукнеться
І ніде душі не чуть.
Тихо з вікон світло лється,
Ще рясніш сніги метуть.*

Так закінчується історія кохання, яка репрезентує цикл природних змін. Однак не це головне для автора. В поемі він висвітлює свої погляди на кохання, щастя, мрії, життєву позицію. У XXIII главі чітко прослідковується авторське „я”. Кохання, на думку Олеся, – це почуття на все життя:

* * *

*Квітки любові розквітають
Єдиний раз, єдиний раз.
Вони ніколи не вмирають
І вічно в серце ранять нас.*

Тому треба шукати свою половину доти, доки не знайдеться той, хто любить тебе по-справжньому. Щастя поет трактує як субстанцію належну людині: „Щастя завжди, всюди з нами”. Позиція О. Олеся у житті – це позиція тигра, який, потрапивши за ґрати „рве”, „гризе” їх. Він вважає, що треба вчитись:

* * *

*В моря гори розмивати,
У вулкана вірить, ждуть
І зневірившись вмирать.*

Віра для О.Олеся – важливий життєдайний фактор, втратити її – „що керму зламати”. Вона ж допомагає не втрачати надію. Цю поему можна протрактувати як гімн природі, коханню, сильній особистості, яка не вміє здаватись. (Існують і інші підходи до пояснення основної думки твору, зокрема у О. Неврелого).

Для поеми характерні притаманні автору емоційні тропи (метафора, епітет, порівняння), смислотворчі синтаксичні фігури (риторичні звертання, вигуки, повтори, градація, асиндетон), чіткість і барвистість вислову, улюблені образи (сонце, море, вітер, поле) та кольори (білий, срібний, сірий, зелений), традиційне для Олеся звучання світу: він дзвенить і грає або затихає до німоти. Як бачимо, в поемі „Щороку” О. Олесь залишається вірним собі у стильовому аспекті та в ідейно-тематичному плані.

Отже, О. Олесь постає перед нами в цій збірці не просто як дитячий поет, а як поет-лірик, романтик. Більшість істориків літератури називають О. Олеся неоромантиком (думка В. Петрова), адже в основі романтичної доктрини лежить теза про безпосередність та наївність творчості. Саме так і писав Олесь: без правил, вільно, як співає пташка. Він намагався бути (або здаватись) наївним. І це свідчить про прагнення поета до творчої свободи.

В. Петров у статті „Проблема Олеся” (Українське слово. Хрестоматія./ Упоряд. Василь Яременко, Євген Федоренко і ін. – К.: Рось, 1994. – с.275) висловлює думку про технічну недосконалість автодидактизму поета. Його творам характерні „усталені образи ідилії”, умовно-поетичний пейзаж, він не уникає і банальності штампу (Деякі образи повторюються із вірша у вірш, наприклад, „сміявся день” (Зр.), „весь божий день сміявся” (Зр.), „трава всміхалася” (26р.), „сонце сміється” (38р.) і ін). Не дивлячись на це, вважає В. Петров, в його поезії чітко проглядається власне розуміння краси, відчувається тенденція до стилізаторства, до створення „осібного мистецтва”. Звідси випливає висновок, що ознакою стилю О. Олеся є безпосередність, звичність та водночас умовність образного світу його художніх полотен. І це візитна картка поета у широкому колі українських митців.

ТЕКСТИ ДЛЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ ТВОРІВ О. ОЛЕСЯ

Алфавіт віршами, написаними для сина

Айстра квітне у саду,
Аєр в лузі я знайду.

Бізон у двір забрався,
Баран його злякався.

Ведмеді вулика знайшли,
Вовки під деревом лягли.

Грак сидить на димарі,
Голуб в'ється угорі.

Дельфін живе в морях,
Дракон – лише в казках.

Жук до себе лізе в нірку,
Жабка плигає на гірку.

Зайчик виліз із лісочку,
Зебра стала на горбочку.

Індик крутиться та дметься,
Іволга летить, сміється.

Їжачок, піймавши жабку,
Їжачатку дає в лапку.

Й та Е буде Є,
Й та І буде Ї.

Курка сіла на гніздечко,
Качка ходить недалечко.

Лис попався у тенета,
Лебідь вплив з очерета.

Мавпа плигає, стрибає,
Мишка з нірки виглядає.

Носоріг поліз у воду,
Нирка теж шукає броду.

Осел прив'язаний пасеться,
Орел за пташкою женеться.

Півень весело співає
Пугач цілий день дрімає.

Рибка плаває, гуляє,
Рак на неї поглядає.

Тхір піймати хоче качку,
Тигр чатує на конячку

Удав лиш голову підняв,
Ужака кинувся у став.

Фламініго на багно летить,
Фазан на гніздечку сидить.

Хрущ над вишнею літає,
Хлопчик ловить-не піймає.

Цап на тина злізти хоче,
Цесарочка йде, цокоче.

Чапля ходить під вербою,
Чайка в'ється над водою.

Шашка висить на ялині,
Шершень сів на деревині.

Щука в ночвах лежить,
Щур до неї біжить.

Юрта на снігу стоїть,
Юшка на вогні кипить.

Явір гнеться над водою,
Ятір сохне під вербою.

Спи, дитиночко кохана...

Спи, дитиночко кохана,
Баю, люлі, бай,
А ит, місяцю, до рана
В колисоньку сьай.

Стану я казки казати
Та співать пісні,
Щоб ти щастя міг зазнати
Хоч в дитячій сні.

Білі гуси летять над лугами...

Білі гуси летять над лугами,
в синій небі біліють снігами,
в синім небі хмарками зникають,
Довго-довго їх очі шукають.

Білі гуси на озеро впали,
тихі води кругом розгойдали...
Розцвіли, як купави великі...
Довго-довго їх чуються крики.

Навмивалися, накупалися,
нагойдалися, нагулялися.
Закричали, знялись і полинули,
тільки пір'я на спогад покинули.

Жене гусей маленький хлопчик...

Жене гусей маленький хлопчик,
жене на луки, на поля;
гелгочуть гуси, шкутильгають...
“Гиля, гиля, гиля, гиля!”

Аж ось спинились гуси білі
і став угледіли здаля,
забили крилами, знялися...
“Гидя, гиля, гиля, гиля!”

Радіють гуси, поринають...
Нащо їм луки і поля.
А хлопчик плаче: “Гуси, гуси!
Гиля, гиля, гиля, гиля!”

Рибалки

Щоранку батько і синок
ходили разом на ставок
ловити рибку... Чи піймають, –
а все бухикають та чхають:
“Бухи, бухи! Ачхи, ачхи!
Ловися, рибко, на гачки”.

І застудилися вони...
Сховали вудки в бур'яни,
лежать удвох, жують пілюлі
та ловлі згадують минулі...
“Бухи, бухи! Ачхи, ачхи!
Ловися, рибко, на гачки!”

А мій Баба-чарівничка...

А мій Баба-чарівничка
Знає, скільки два та одиничка.
А іноді як піде,
То і три з одним складе.
А складати одиниці –
Це йому одні дурниці.
А як свіжа голова,
Знає, скільки два та два.

А як років сто мине –
Й не таке іще утне.
Хоч погані оці вірші,
А бувають іще гірші.

**Весна, весна!
Радійте, дітки...**

Весна, весна! Радійте, дітки!
Ховайте швидше саночки!
Немов пташки, летіть із клітки, –
З кімнати, з хати у садки.

А там, в садочках, – сонце, співи.
В траві фіалки зацвіли...
Джмелі і бджілки загули,
І скрізь метелики щасливі.

Мавпа бігала, гуляла...

Мавпа бігала, гуляла
Та пташок перекривляла.
Та на лишенько, бджола
Десь над вухом загула...
Що тодумати-гадати...
Та відомо що – тікати!
Коли бачить мавпа – бочка!
І, здається, з-під медочка!
Треба в неї заховатись
І медком поласуватись.

Ліс восени

Давно вже скошені лани,
Стоять степи похило,
А в лісі, в лісі восени
Так любо ще, так мило.

На липах листя золоте
Тріпоче понад вами,
Неначе знову ліс цвіте
Осінніми квітками.

Там наче макові квітки
На гілці зайнялися,
Там наче жовті нагідки
Промінням пройнялися.

Тут в росах квіти лісові,
Там струмені прозорі,
Ось куцбіліє на траві,
Як шум на синім морі.

Там шпак доспіває пісні,
Всю душу виливає,
Якись брехеньки голосні
Сорока розпускає.

Ось жовтий лист на зайця впав,
І заєць стрепенувся,
Схопивсь, на задні лапки став
І вбік кудись метнувся.

Он ледве чутно ходить лис.
То зникне між травною,
То вгору дивиться кудись
І крутить головою.

А вколо листя золоте
Тріпоче понад нами,
Неначе вдруге ліс цвіте
Осінніми квітками.

Степ

Степ весною – наче килим,
Сонце кидає нитки,
Вишиває візерунки,
То розводи, то квітки.

Зеленіє степ весною,
З кожним днем пишніш стає,
То обсиплеться росою,
То враз пахощі полле.

Степ у літі – наче море,
Розіслався навкруги,
Хто його обійме зором,
Хто угледить береги?!

Ось подув південний вітер,
Захиталось море трав.
Справді, гляньте: степ широкий
Буйним сизим морем став!

Мов пустеля неоглядна,
Степ пожовклий восени.
Мов пісок, рудіють трави,
Не шумлять уже вони.

Не почуєте вже співу
Голосних, дзвінких пташок,
Не побачите ніде вже
Ні разводів, ні квіток.

Степ зимою – мов перина,
Біла, рівна і м'яка.
Спить на ній зима холодна,
Баба люта і лиха.

Мертвий сон старої баби
Злі морози стережуть,
Доки їх вітри південні
У яри не заметуть.

Хоробрий вояк

Мій синочок – розбишака:
Чи то кіт, чи то собака, –
Він нічого не боїться –
Лізе биться.

Та хоробрий мій синочок
Все чомусь не йде в садочок.
Розкажу я вам, чому
В сад не хочеться йому.

Вчора вийшов він із хати,
Щоб в садку пополовати
На шпака або сороку...
Все як слід: шаблока збоку,
Стріли, лук і сагайдак.
Глянеш – вилитий козак.

Гордо син мій йде по саду,
На колесах кінь іззаду,
Хоче плигати, гуляти,
Хоче весело заржати,
Та майстрам прийшла охота
Йому з липи втяти рота.

Ось і сад, густий та темрий,
Та такий страшний, таємний...
І вояк мій став, спинився,
“Далі, конику, не їдь:
Може вибігти ведмідь!”

Тільки встиг він це сказати,
Як вилазить жук рогатий!
Так злякався мій козак,
Що забув про загайдак.
Кинув все! І став тікати
Та кричати: “Батьку! Мати!”
А жучок ізліз на пень
Та й сміявся цілий день.

Ранок на ставку

Маленький хлопчик в човен сів,
Махнув весельцем – і поплив.
Світало. Сонечко вставало.
Ховався ранішній туман.
В росі сріблився сизий лан,
І на верхів'ях лісу сонце грало.
Спинився хлопчик. Ось – краса!
Цвітуть хмарками небеса,
Літають зграями качки,
Щебечуть весело пташки.
Десь чути чайки ніжний плач.
Тут – перпшпїлка, там – деркач.
А он в зеленому ліску
Кує зозуля: “Ку-ку-ку!”
Навколо човника рибки
Ведуть в воді свої танки.
І хлопчик тихо задрімав,
А човник все його гойдав...
І снились сни йому ясні,
І чулись радісні пісні...

Вовчєня

Раз веселі, милі діти
На лужку зривали квіти,
Коли – зирк! Аж вовчєня...
Так завбільшки з кошєня.

Діти вгледіли, спинились,
З вовчєням розговорились,
Звідки, хто воно, чиє,
І чи мама в його є.

Вовчєня їм розказало,
Як воно само гуляло,
Як за ним погнавсь їжак,
Як він хрюкнув... просто жах!

Розказало, як тікало,
Як сюди, на луг, попало,
І тепер не знає, де
Свою голову складе.

Залилось малє сльозами:
“Хочу, хочу в ліс до мами!
Але там їжак мене,
Мабуть, знову нажене!”

Стали діти розважати,
Дрібні сльози утирати:
“Та не плач-бо, не журись,
Краще в поле подивись!”

Зирк! Аж в полі, у пшениці,
Очі блискають вовчиці.
“Мамо! матінко моя!” –
тільки чулося здаля.

Пташка

“Про що, пташко, нам співаєш
Пісню голосну!” –
“Я співаю всьому світу
Пісню про весну.

Про її квітки пахучі,
Про сади, гаї...
Раджу я вам співати,
Дітоньки мої!”

Киця

– Кицю, кицю,
Де була?
Що ти їла,
Що пила?

– Я на річці була,
Там водичку пила,
А що їла – не скажу,
Тільки хвостик покажу.

Поєдинок

Мовчить Чернак, не спить Король,
А сльози – кап! “Прощайте, кури,
І ви, кохані, рідні мури...”
Ось-ось розітнеться пароль –
І вийде ворог злий, похмурий.
Всю ніч не заснуть вороги
І дуже гострять остроги.

І ранок в золотому вінку
На обрій вийшов і всміхнувся.
Король прокинувся, стрепенувся,
Хотів гукнуть: “Ку-ку-рі-ку!” –
Та враз закашляв, поперхнувся:
Він погляд Чернака зустрів
І журно голову схилив.

Ось-ось почнеться бій... Шумлять,
Як арфи, сосни; вітер грає.
До сина мати припадає,
І сльози курячі біжать...
Уже із ношами ідуть, –
Кого ложать, понесуть?!

“Ну, сходьтесь: раз! Ну, сходьтесь: два!” –
сказали разом секунданти.
А може б, помирились, франти,
Поки ще ціла голова
І не порвались аксельбанти.
Король говорить: “Нізащо!”
Чернак буркнув: “Мовчи, ледащо!”

І стали битмсь юнаки
Дзьобами, крилами, ногами,
Впивались в груди острогами
І пір'я кидали шматки,
І кров гарячими струмками
Текла, шуміла під ногами.

І рило підвела свиня,
Пішла туди, де кров лилася,
Свинячим гнівом зайнялася:
“Ащо це тут за метушня?
Зчинили крик! Мовчать мені!
Заснуть не даєте свині!”
Король утік... а на кілку
Черган гукнув: ”Ку-ку-рі-ку!”

Морквяний хлопчик

Їхав хлопчик морквяний,
Коник буряковий,
На нім шапка з лободи,
Жупан лопуховий,

Пістолети з качана,
Кулі з бараболі,
А шабелька з пастернаку,
Стремена з квасолі.

Їде хлопчик морквяний,
Під ним коник грає.
Надигали його свинки –
Цілісінька згряя!

Він вихвата пістолета,
Став свинки стріляти.
Свині кулі похватили, –
Нічим воювати.

Він узявся за шабельку,
Став свині рубати.
Геть шабельку свині згризли, –
Нічим воювати!

Обернувся туди-сюди,
Хтів у ліс тікати:
Через тії люті звірі
Мушу пропадати!

Ідуть люди, ідуть люди,
Ідуть край дороги,
Чисто свині все поїли,
Тільки й видно ноги.

Метелики

Погляньте, погляньте, яка благодать!
Дивіться: метелики з неба летяць!
Квітки повмирили усюди надворі, –
Морозець малює на шибках узори...
Картинкою гарною стане віконце,
Як трошки поблискає золотом сонце.
Погляньте, погляньте, яка благодать:
Метелики з неба летять і летять.

І казка знов розкажеться...

І казка знов розкажеться,
Таємна, чарівна,
І ще раз нам покажеться
Нове життя, весна.

Під теплими прогміннями
Природа оживе,
І чарами-веліннями
Розбудить все живе.

Метелики, комашечки
Почнуть свої танки,
І повні меду чашечки
Розкриють їм квітки.

Та жити не збирається
Вже серденько моє,
Крізь сльзи усміхається,
Зозулею кує.

Не роки – дні вилічує
Не другим, а мені
І тернями завітчує
Труну на чужині.

Конвалія

Очі розкрила конвалія біла
І в дивуванні застигла, зомліла...
Бо біля неї не трави всміхались,
Бо понад нею не віти гойдались, –
Мовчки кімната пустельна сіріла...

Де ж тії пестощі вітру летючого,
Де ж тії квітоньки гаю пахучого,
Де ж тії ночі сріблясто-блакитні,
Де ж тії ранки рожеві, привітні,
Де ж тії усміхи сонця блискучого?!

О, не одна ти не в рідній оселі...
Квітко! Прокинувсь і я у пустелі!
Марив – мене оточатимуть люди.
Глянув – чорніють, сіріють усюди
Ворони, змії та з каменю скелі.

Тануть, в'януть сніги...

Тануть
в'януть
сніги, –
як крізь хмари летючі
гляне сонце блискуче,
усміхнеться в привіті,
розіллється в блакиті.
Тане сніг,
в'яне сніг,
гине...

Дві хмароньки

Раз високо над горами,
уранці повесні,
дві хмароньки плили кудись,
легенькі і ясні.

Удосвіта дві хмароньки
зустрілися вгорі
і мовчки зупинилися,
як тії дві зорі.

Дві хмароньки зустрілися
удосвіта колись,
зустрілися, спинилися,
за рученьки взялись.

Хотілось їм зостатися,
укупі бути вік,
а вітер злий сміявся вже
десь збоку біля них.

І стали тихо плакати
дві хмароньки ясні,
і сльози їхні падали,
сріблясті і рясні.

А трави в свої рученьки
ловили радо їх
і грались, ніби в крем'яхів,
сльозами хмарок тих.

О слово рідне...

О слово рідне! Орле скутий!
Чужинцям кинуте не сміх!
Співочий грім батьків моїх,
Дітьми безпам'ятно забутий.

О слово рідне! Шум дерев!
Музика гір блакитнооких,
Шовковий спів степів широких,
Дніпра між ними левій рев...

О слово! Будь мечем моїм!
Ні, сонцем стань! Вгорі спинися,
Осяй мій край і розлетися
Дощами судними над ним.

На чужині

Пісня

Ой чого ти, тополенько,
Не цвітеш?
Чом позовклу головоньку
Хилиш-гнеш?
Чом з вітрами-парубками
Не шумиш?
А засмучена-засмучена,
Все мовчиш?
Тільки часом до хмароньки
Скажеш ти:
“Ой хмаронько, ой чаронько,
Не лети.
Зірви з мене це листячко,
Це листячко-намистечко
Без краси,
У рідную родиноньку,
На милую Україноньку,
Віднеси”.

Сумно і весело

Сумно і весело, сльози і сміх...
Зелено, любо, і сіється сніг...

Зимно становиться... трави й квітки
Хутко вбитаються в білі свитки.

В хустках всміхаються личка жоржин,
В смушки сховались корали шипшин.

В ряднах нап'ятих стоять нагідки,
Всі чорнобривці наділи шапки.

Ніби всі вбрались на свято якесьь,
Ніби зійшлись на весілля чиесьь...

Тільки з городу барвінок один
Дивиться журно в садочок крізь тин.

Не цвітуть квітки зимою...

Не цвітуть квітки зимою
І дерева не шумлять...
А, обгорнені імлюю,
Як мерці вони стоять...

Як же ти, мій краю-цвіте,
В час морозів вікових
Міг би квітнуть і шуміти
З-під наметів снігових?

Не кричать чайки зимою,
Не співають солов'ї...
Скуті кригою страшною
Сплять озера і гаї.

Краю – чайко – соловію,
Як же міг би ти співать
І вперед іти в завію,
І других в дорогу звать?

Час мина... зима минає...
Все прокинеться від сну
І піснями привітає
Красне сонце і весну.

Як же ти, мій соловію,
Зможеш сонця не вітати?!
Як я можу, як я смію
В тебе, чулого, питати?

Як прекрасна царівна...

Як прекрасна царівна у казці старій,
Заворожена відьмою злою,
Спить, нетлінная, роки в могилі старій
І нетлінною сяє красою, –

Так і ти, Україно, лежиш у труні,
І залякла навек, і забута,
І за щось без жалю у кайдани страшні
Закула тебе мачуха люта.

Але явиться лицар колись молодий,
Вирве з рук тебе мачухи злої
І тебе поведе він у день золотий,
Як царівну для долі ясної.

Хіба не бачите, що небо голубіє...

Хіба не бачите, що небо голубіє,
Що сонце ранками всміхається ніжніш,
Що вся земля в якимсь чеканні дивнім мліє
І легше дихає, і дивиться ясніш.

Хіба не чуєте, про що вітри шепочуть
І як з зітханням зливається їм сміх...
Хіба не чуєте, як голуби туркочуть,
Як краплі котяться і падають із стріх,

Хіба не вірите, що скоро світ засвіте,
Що сонце наше вже з-за обрію встає,
Що хід його спинить ніщо не зможе в світі
І цвіту нашого ніщо вже не уб'є.

Раз в майову нічку...

Раз в майову нічку,
В темну ніч весни
Ми ішли ловити
Невловимі сні.

Ми ішли, прикриті
Крильми пітьми, –
Вперше щастя красти
Зважилися ми.

У кущах базових
Згинула тропа, –
Спала баба-доля,
П'яна і сліпа,

Спала баба-доля,
Люга, навісна,
А в руках у неї
Папороть ясна.

А під боком в неї
Лаври і вінки,
Перли, діаманти,
Золота мішки.

Рідна мова в рідній школі!

Рідна мова в рідній школі!
Що бринить нам чарівніш?
Що нам ближче, і миліш,
І дорожче в час неволі?!

Рідна мова! Рідна мова!
Що в єдине нас злива, –
Перші матері слова,
Перша пісня колискова.

Як розлучимось з тобою,
Як забудем голос ивій
І в вітчизні дорогій
Говоритимем чужою?!

Краще нам німими стати,
Легше гори нам нести,
Ніж тебе розіп'ясти,
Наша мова, наша мати!

Ні! В кім думка прагне слова,
Хто в майбутнім хоче жить,
Той всім серцем закричить:
“В рідній школі рідна мова!”

І спасе того в недолі
Наша мрія золота,
Наше гасло і мета:
Рідна мова в рідній школі.

Порвати б сітку мук дрібних,
Втекти б від галасу людського,
Втекти б до моря голубого,
До скель задумливо-німих,

Звалити б хрест хоча на час,
На час короткий вільним стати
І там любити і страждати
За всіх близьких – далеких вас.

Але кайдани на мені:
Життя і грізне, і суворе
Вартує, застує простори
І гріє руки на огні.

Є слова, що білі-білі...

Є слова, що білі-білі,
Як конвалії квітки,
Лагідні, як усміх ранку,
Ніжносяйні, як зірки.

Є слова, як жар пекучі
І отруйні, наче чад...
В чарівне якесь намисто
Ти нанизуєш їх в ряд.

Хай літають вітри, хай сміються громи...

Хай літають вітри, хай сміються громи, –
Ми не звернем з своєї дороги,
Ми розіб'єм вітри молодими грудьми,
Грім заглушать пісні перемоги.

Тільки той досягне мети, хто іде,
Тільки той, хто горить, не згорає,
Стеле килим для життя молоде,
Смерть вінок йому вічний спітає.

Вище ж прапор ясний! більше віри в борні,
Глибше сумриви, стогони, сльози:
Пролітає життя на крилатім коні,
Розкидає квітки по дорозі.

Моїй матері

Приснилося, що я вернувся додому...
Іду, дивлюсь: мій край, моя земля,
Сміються в сонці золотому
Річки, і села, і поля.

Ось-ось прийду до хатоньки моєї,
Де мати жде мене й не жде,
Я скрикну “Матінко!” до неї,
Вона на груди упаде.

І будуть литись теплих сліє потоки.

І в них бринітимуть слова:
“Я ждала,ждала цілі роки
І в’яла сохла як трава...”

Іду зеленою межею,
Кругом хвилюються жита,
І в’ється щастя над душею –
І на плечі нема хреста...

В степу

Розцвіли дзвіночки-квіти,
Ніжні дзвони із блакиті...
Сонце море сонця лле!..
Хтось у дзвони тихо б’є...

Хтось у дзвони тихо дзвонить:
Бог чи коник степовий, –
Я не знаю; в травах тоне
Той дзвонарик світовий.

Я молюся небесам.
Віра в мене дужче криці, –
Степ – один суцільний храм!
Скрізь церкви, церкви, дзвіниці,
Співи, дзвони, фіміам.
Я молюсь. Душа моя
Скрізь в повітрі розлилася,
Степом, небом пройнялася.
Світ в мені, і в світі я!

Серед степу

В дитинстві ще... давно, давно колись
Я вибіг з хати в день майовий...
Шумів травою степ шовковий,
Сміявся день, пісні лились...

Весь божий світ сміявся, радів...
Раділо сонце, ниви, луки...
І я не виніс щастя-муки,
І задзвеніли в серці звуки,
І розітнувсь мій перший спів.

Я таким лишився, як колись і був...

Я таким лишився, як колись і був,
Наших днів дитинства я ще не забув...
Не забув я сонця, сонячних привітів,
Снів і мрій юнацьких, вільних заповітів,
А мужицькі сльози, а мужицький гнів
Бережу я в серці до останніх днів.

Правда, я зігнувся в бурі життєвій,
І тремтить останнє листя моїх мрій,
Але в серці й досі ще огонь палає,
І рука то кобзу, то меча тримає,
І коли я плачу, то шумлять ліси,
І в лісах пташинні мовкнуть голоси!

Жита! Пригадую...

Жита! Пригадую...
Як сон... дитячий, золотий...
Схиляюся і падаю на землю,
І серце біля них кладу...

О дорогі мої!

Шуміть мені забуту казку,
П'яніть мене своїм диханням,
Щоб я упився і не знав,
Де зараз я, – чи на чужині,
Чи там, ах, там, в краю коханім.

Як довго ждали ми своєї волі слова...

Як довго ждали ми своєї волі слова,
І ось воно впіва, бринить.
Бринить, співає наша мова,
Чарує, тішить і п'янить.

Як довго ждали ми... Уклін чолом народу,
Що рідну мову нам зберіг,
Зберіг в таку стращну негоду,
Коли він сам стоять не міг...

Золоті, прекрасні мрії...

Золоті, прекрасні мрії,
Незабутні дивні сни,
Ви правдились! Сонце гріє,
Сонце нашої весни!

Сходять трави, сходять квіти,
Розливаються пісні.
Найсвятіші заповіти
Славлять сурми голосні.

Чорний ліс, мертвий ліс...

Чорний ліс, мертвий ліс
Без, зневаги, без сліз
Загорнувся у сніг
І, як в савані, ліг.

Почекай: буде мить –
Мертвий ліс зашумить,
Заспіва, загуде
Про життя молоде.

Прийми мене, весно рожева...

Прийми мене, весно рожева,
Слугою твоєї краси,
Візьміть мене братом, дерева,
Візьміть мене в прийми, ліси.

Розкрию я широко віти,
До сонця гілля простягну,
І буду вам пісню шуміти,
Казатиму казку ясну...

Ялинка

Раз я взувся в чобітки,
Одягнувся в кожушинку,
Сам запрягся в саночки
І поїхав по ялинку.

Ледве я зрубати встиг,
Ледве став ялинку брати,
А на мене зайчик – плиг!
Став ялинку відбирати.

Я – сюди, а він – туди...
“не віддам, – кричить, – нізащо!
Ти ялинку посади,
А тоді рубай, ледащо!

Не пущу і не проси!
І цяцьками можна гратись:
Порубаєте ліси –
Ніде буде і сховатись.

А у лісі скрізь вовки,
І ведмеді, і лисиці,
І ворони, і граки,
І розбійниці-синиці”.

Водяничок

Казка

ПЕРША ЧАСТИНА

Шаліла буря цілу ніч,
І рано-досвіта з вудками
Ішов рибалка чим скоріш,
Не йшов – летів вперед
Думками.

Ось і ріка!..
Ще крок, ще мить,
І в воду вудку він закине...
Коли ж це дивиться – лежить
Водяничок, мала дитина.

Це хвиля винесла її
З води, з зеленої колиски,
Поклала ніжно на землі
І залишила тільки бризки.

Лежало довго немовля
І важко дихати з незвички...
Нову колисочку земля
Йому зробила із травички.

Розсунулась заслона хмар –
Брилянти-зорі засвітились,
На зорі ті, на їхній чар
Маленькі очі задивились.

І так хотілося йому
Набрать багато їх, багато,
А потім кидати в пільму,
Щоб їх ловили мама й тато.

Заплакав хлопчик, хоч без сліз.
Іван на руки взяв дитину,
Узяв малого і відніс
В безпечне місце під калину.

Маля, відчувши враз тепло,
Немов до матері припало,
За шию міцно обняло
І так поволі задрімало.

– “Ти що їси? Ти що гам-гам?
Кушир чи жаб хапаш в річці?
Як хочеш – хліба й сала дам,
Та справи ці не в вашій звичці.

Я знаю: треба б молока...
Та де на березі узяти?
Хіба що вдасться на гачка
Корівку водяну піймати”.

Водяничок собі дрімав,
Його крізь листя сонце гріло,
Пташиний хор йому співав,
А листя казку шелестіло.

Івак в'язати став вудки,
Сховав приладдя все в торбину,
Зітхнув... (Сумні були думки)
На руки взяв малу дитину.

І знов прокинулось мале,
Либонь від голоду скривилось...
Ідуть. Зозуля десь кує.
Мале здивовано дивилось.

II

– Килино! Швидше йди сюди!
Оглухла, що не чуєш?
Та швидше, швидше бо іди!
– Чого ти репетуєш?

Піймав велике щось?
Знов коропа чи шуку?
– Ні, краще щось взялось,
піймалось просто в руку.

– Ану, Іване, покажи!
– Дивись, яка рибина!
Розкутать поможи!..
– Та це ж... та це ж...
дитина!

Де взяв, кажи, її?
Щоб все я зараз знала!
– Лежала на землі!
Там, де ловлю, лежала.

– Та це ж потвора, жабеня!
Поглянь на пальці: як у качки...
Та це ж – о, матінко моя! –
З води щось вишкрябалось
Рачки.

– Та це ж малий водяничок!
Хіба відразу не пізнала?
– Невже піймався на гачок?
– Кажу ж: на березі лежало!

– Іди мені і в воду кинь
цю погань! Нащо ніс додому?
Ти наче змаливсь... Схаменись!
Тобі й не соромно старому?

– А я його не віднесу,
не кину в воду: хлопця шкода!
Чи я шукаю в нім краси,
Та й чи мені потрібна врода?

Мені сподобалось воно,
До серця враз чогось припало –
Здається, знав його давно,
А може, серце віщувало?

– Дурниці! Йди із хати геть,
щоб я його й не чула й духу!
У воду кинь чи в очерет –
Кажу тобі, і ти послухай!

Багато б ще порад-доган
Давала Йванові Килина,
Та взяв тоді дитину Йван
І швидко вийшов із хатини.

III

Не знав Іван, куди іти
І що з дитиною робити:
Або у річку віднести,
Або на березі лишити.

О, ні, того він не зробив!
Дітей не мав, тому, як сина,
Рибалка хлопця полюбив,
Дарма, що він і не людина.

Сходив Іван усе село,
Не обминув, здається, й хати,
Але охочих не було
І на півдня малого взяти.

“Піду, – подумав, – до вдови,
старенька добра, наче мати.
Вклонюся нижче від трави
І молока вблагаю дати”.

Прийшов, почав про се, про те,
Що бог дощу не посилає...
– А що це, Йване, несете? –
бабуся з усміхом питає.

Іван показує з плачем
І розповів свою пригоду,
Що він, мов пройнятий ножем,
Несе мале, щоб кинуть в воду...

– Лишіть мені! Хоч я стара,
а ще зумію раду дати.
Бажаю хлопцеві добра,
То й стану наче рідна мати.

Мале помалу підросте
І, як не трапиться напасти,
Робитимемо то се, то те,
То біля річки гуси пасти.

Я знаю: витерпить мале,
Почнуть над хлопцем насміхатись,
Ще “качням” прозвуть... Але
Цього не слід йому боятись.

Бува, сміються і з калік,
А часом виросте з каліки
Такий розумний чоловік,
Що стихнуть всякі кпини
й сміхи.

– Отож здається і мені,
Що з нього вийде щось цікаве...
Не дурно хвилі весняні
Хлоп'ятко винесли на трави.

– Авжеж, Іване! Тільки ж
цить, –
Бабуся каже, – бач скривилось:
Глянь, як на тебе задивилось!

Та ще й до тебе простягло
Свої маленькі рученята –
Воно, здається, прийняло
Тебе за маму або тата.

– Так з Богом! Дякую я вам
За ваше добре серце й душу!
Як Бог поможе, все віддам –
Щоб не було, віддати мушу!”

Стара до печі підійшла,
Іван постояв ще хвилину
І з серцем, сповненим тепла,
Пішов, покинувши дитину.

IV

Росте маленьке “Жабеня” –
Так хлопці вже його прозвали!
Іван відвідує щодня,
Обидва справжні друзі стали.

Вже квітень радісний прийшов,
Земля прибралась килимами...
Іван збирається на влов,
Весь вечір возиться з вудками.

Увесь день нав'язує гачки,
Приладдя різне оглядає,
В мішечку з мохом хробачки
Від сонця, спеки в тінь ховає.

Бере з собою й Жабеня
(Само просилося узяти),
Воно слухняне, як ягня,
Не буде вловам заважати.

І рано-вранці, за пільми
Ідуть вони удвох на річку,
Збивають роси чобітьми,
Толочуть нехотя травичку.

Прийшли, ох, захопило дух!
Один до одного моргають,
Беруть вудки свої до рук
І разом мовчки закидають.

Ось десь почувсь пташиний крик –
То темна ніч уже тікає...
Цей крик забув співців-музик,
І ранок очі розкриває.

Він спершу глянув на хмарки –
І зайнялись хмарки, палають,
Згоріли в полум'ї зірки,
В блакиті жайворонки грають.

Свій погляд ранок перевів
На луг, туманом сірим вкритий,
І скинув луг рядно й зацвів,
Росою всипаний, облитий,

Ячать десь білі лебеді,
Качки знялися з криком, з шумом,
Рибки виплескують в воді –
Світ будиться із сну задуми.

Сидять рибалки край ріки,
Ніхто і слова не промовить,
Ось-ось короткий рух руки,
Хтось підсікне і рибку вломить.

І враз хтось буйний очерет
Направо й ліво розгортає,
Пускає бульки наперед
І сам нарешті впливає.

Зелений, в рясці, в куширі,
З волоссям, наче осокою,
З очима, наче ліхтарі,
По самий пояс з бородою –

Поволі вирнув водяник
І на рибалок пильно глянув.
Іван уже до всього звик,
Та тут і він із ляку зв'янув.

Лише маленьке Жабеня
Спокійно з вудкою сиділо,
Неначе бачило щодня
Водяника, коли вудило.

– Так ти живий, правнучку мій!
А я кісток твоїх шукаю
На дні ріки, в траві густій,
Сомам і ракам дорікаю.

А ти на березі сидиш –
Та ще й з людиною! – і вудиш.
Ану, вставай та в річку – киш,
І так, здається, битий будеш.

Чому раніше не прийшов,
Як тільки ти навчивсь ходити?
Хіба тебе не звала кров
З ріднею разом в річці жити?

Дивилось мовчки Жабеня
Чи, може, що сказати, не знало,
Україн схвильоване із пня
Вставало враз і знов сідало.

З нещастя визволив Іван,
Він вже отямився доволі
І, гордо випроставши стан,
Спитав поважно і поволі:

– А хто ви будете такий?
І чом до хлопця ви пристали?
Дивіться, пане, щоб боки
У вас, бува, не затріщали!

– Я ж матері його казав, –
промимрив Водяник похмуро, –
привісь колиску до купав,
щоб не зірвали хвилі в бурю.

Віддай! Дитина не твоя!
Вона в селі у вас загине...

– Я не віддам!
Сказав же я,
Та і хлоп'я мене не кине!

До кого хочеш ти іти? –
Спитав Іван у Жабеняти.
Не завагалось простягти
Воно до Йвана рученята.

Розлютувався Водяник,
Аж налилися кров'ю очі...
Щось буркнув він і нагло зник,
Вода на ньому лиш булькоче.

V

Повіяв вітер. Хвилі враз
Об берег річки битись стали.
Нежданно буря піднялась,
І чорні хмари позвисали.

– Додому йдем! – сказав Іван
І наспіх став вудки в’язати. –
Це, певно, мститься дідуган,
Що не хотів тебе віддати.

Усе, здається, узяли?
То поспішаймо – буде злива!
– Неначе все, – сказав малий.
За руку Йвана взяв квапливо.

Аж зирк – ворухиться трава,
І мов її тумани вкрили.
Коли як залящить: ква-ква,
І жаби стежку заступили.

– на човен їдем! На той бік!
Та стільки жаб в човні сиділо
(А човен ще й до того тік),
що за хвилину вже втопило.

Іван подумав: “В брід іти?
Та Водяник пійма за ноги!
В очеретах сидять чорти,
А в них і пазурі і роги...”

Вперед на жаб!” – рішає він,
Знімає швидко капелюха
І ним, мов роблячи уклін,
Лупцює жаби та ропухи.

Укрилась трупами трава...
Зробив Іван з них справжню січку.
Злякались жаби: ква-ква-ква!
І геть шубовснули у річку.

“Тепер тікай, тепер біжи!” –
Подумав і побіг щосили,
Та звідкись виповзли вужі
І знов дорогу заступили.

Тут капелюх вже не поміг,
Вужі накинулись на Йвана,
Пообліпались коло ніг –
Він бачить – справа тут погана.

Рибалка став. Страшна вага
В колоди обернула ноги.
Він ледве встоїв на ногах,
Втекти тепер немає змоги.

Аж бачить – хмиз сухий лежить,
Гілля сухого добрі купи...
Чом він туди не побіжить?
Та ж заважають ноги-ступи.
Він ледве-ледь туди дійшов
І тільки перевів дихання,
Поліз в кишеню і знайшов,
На щастя, сірничок останній.

Виймає, світить сірника –
І хмиз зайнявся, загорівся.
До вогняного язика
Іван ногами притулився.

– Ану, язиче, положи
Як слід мої колоди-ноги! –
Вказав Іван. Шкварчать вужі,
А інших дим жене з дороги.

Як стало тіло вже вогнем
Пекти Іванові самому,
Іван сказав: – Тепер ідем! –
І рученяти стис малому.

Що сталось потім, розповім,
Бо ось тепер стомивсь неначе...
Іван – стрічався я вчора з ним,
Та Жабеняти ще не бачив.

ДРУГА ЧАСТИНА

I

Під ранок вже Іван не спав,
Усе роздумува: чи стане
Гачків на щук, на коропів
І чи в селі він їх дістане.

“А як же буде з Жабеням?
Щоб знов не трапилось те саме!
Я справлюсь з жабами й тепер,
Але чи впораюсь з вужами?”

Чи буде хмиз десь поблизу
Та і в якому буде стані?
А що, як буде мокрий він,
А що, як сил дійти не стане?”

Такі думки вже не дадуть
Коротку ніч як слід доспати,
Та інші радісні летять
З турбот Івана визволяти.

З годину пішки відсіля,
В долині тихій між горбками
Синіє озеро здаля,
Немов посріблене рибками.

Туди вітри не залетять,
Не розгойдають хвиль на ньому,
На варті верб ряди стоять,
Пильнують тишу нерухому.

Нема людських стежок сюди
Ні хлібороба, ні рибалки –
І ждеш, що впливуть з води
Вінками вквітчані русалки.

Сюди у нічку весняну
Летять думки рибалки Йвана –
Недурно він не має сну,
Недарма він не спить до рана.

II

– Вставай, маленьке Жабеня,
надворі вже сіріти стало! –
Але будити хлопця став Іван,
І Жабеня схопилось, встало.

І ось вони полями йдуть –
Веселий ранок їх вітає,
Бджілки, прокинувшись, гудуть,
На скріпці жайворонок грає.

Овес пшениця та жита
Заслали поле килимами –
На них ростуть волошки, мак,
Ромен, дзвіночки з сокирами.

Ось і дійшли. Під очерет
Нечутно крадуться, сідають,
Переглядаються без слів
І тихо-тихо закидають.

– Тягни!.. Тягни!.. Та засікай! –
Іван схвильовано шепоче.
– Ще рано! Важко відсікти,
а вдруге взятися не схоче.

– Таж поплавок уже в воді! –
кричить Іван напівсердито,
та вже вудилище щось гне
і рве із рук несамовито.

– Це короп! Знаю наперед!
Дивись – далеко не пускати!
Пильнуй, затягне в очерет,
То як тоді його дістати?

І довго ще вони удвох
Завзято коропа “водили”:
Мале скакало Жабеня,
Трусивсь Іван, немов без сили.

Як смачно снідалося їм!
Які були у них розмови!
Це зрозуміє тільки той,
Хто сам ходив на влови.

III

І знов, поснідавши, вони
Вудки закинули й сховались.
Хмарини квітами цвіли
І в озері купались.

В гаях зозулі голосні
Невпинно голосили,
Лунали дятлів молотки,
Дерчав деркач щосили.

Там, де Іван і Жабеня
Сиділи за вудками,
Сорока з довгим язиком
Скала між гілками.

Обрид Іванові цей крик,
Він грудку взяв і кинув...
Заскреготав крикливий птах,
Щось буркнув і полинув.

Коли стемніло все кругом,
Рибалки повертались,
В сітках плотички, окунці,
Линочки викидались.

І тільки короп-дідуган
Спав тихо й нерухомо...
Пройшли луги, лісок і лан
І ось вони вже вдома.

IV

Сорока швидко навпростець

Летіла й скрекотала
– На мене кидали грудки
За те, що розмовляла.

Я їм аж стільки віддала
Сорочої уваги
І що ж цікавого знайшла?
Ні діла, ні розваги!

Сидять і витягнуть патик
Або якусь травичку
І рідко-рідко окунця
Або якусь плотичку.

Чи це не гаяння часу?
Хіба робити мало?
Ну, як на кпини їх взяла
А що із кпин тих стало?

За мить з самим Водяником
Порозмовляти мушу,
Йому всю правду розкажу
Усю розкрию душу.

Та як я викличу його?
Він все в багні брудному,
А що тут діється кругом,
Однаково старому.

Усе щось робить у воді,
Подумаєш – “порядки”:
Щоб рак на берег не поліз,
Щоб пильнував нащадків.

Щоб жаби день і ніч баньки
На хмари витріщали,
Щоб, як дурні, перед дощем
Щосили верещали.

А те, що вкрав хтось Жабеня
І з ним на влови ходить,
Йому однаково, дарма,
Його це не обходить.

Аж бачить, рибка на воді
Пливе, плавцями руха;
– Здорова, рибонько моя,
Куди пливеш, послухай!

Спускайся на дно! Водяника
Поклич мені негайно,
А як недужий або спить,
То сповісти, звичайно.

Повітря рибка потягла
І зникла в річці швидко –
Аж чути ось Водяника,
Уже і бульку видко.

– Чого збудили ви мене?
Яка ще там морка? –
Бурчить сердито Водяник.
На вухо скік сорока.

– Сороко, дякую тобі
І дякувати буду,
Сьогодні ти мені з очей
Зняла немов полуду.

Тепер я знаю, що зроблю,
А що – пізніш побачиш.
А ти, Іване, – присягну! –
Чи згинеш, чи заплачеш.

V

Але загляньмо хоч на мить
На річку в час північний:
Над нею ніч, мов храм стоїть,
Таємний і величний.

Свічками безліч зір тремтить,
Лампада-місяць світить,
І дим з кадил землі летить
Під баню з оксамиту.

Не спить, замислилась земля,
Злилась з небом наче,
Але прислухайтесь здаля –
Хтось наче чайка плаче.

То вишла ніби тінь, з глибин
Водяничкова мати.
Здається їй, що прийде син
Матусю викликати.

Іде по березі вона,
В траві, в кущах шукає,
Як чайка квилить жалібна –
А сина все немає.

Якісь благання молитви
Складає серед ночі,
Припавши ніжно до трави,
В сльозах вона шепоче:

– Ох, травонько, благаю я:
Скажи мені, миленька,
Чи не лежала тут моя
Дитиночка маленька?

Чи чула ти в півночі нічній,
Як хтось маленький плаче,
Чи не топтали килим твій
Чиїсь ніжки дитячі?

Ох, зоре, місяцю ясний,
Вам все із неба видко:
Скажіть, де спить синочок мій,
Чи вернеться він швидко?

Чи він лежить на куширі
У річці чи ставочку,
Чи в темнім лісі, чи в норі –
О, бідний мій синочку!..

Та все мовчало навкруги,
Завмерли трави й лози,
Лише крізь сон на береги
Губили верби сльози.

Вже й сліз нема... Встає вона
І тихо йде у воду,
А ранку пісня весняна
Вітає вже природу.

VI

Маніфест:

Я, Водяник число 107,
Васал царя морського,
Що дідом є моїм,
Що рід веду від нього,

Даю вам цей наказ,
Мої раби і піддані,
Щоб ви в тривожний час
Були мені слухняні.

Готуйтеся у похід,
Відбудьте славні марші –
Вам вклониться нарід
І всі мужі найстарші.

Чого й куди йдемо,
Ніхто не мусить знати,
На те ми й живемо,
Щоб дурнями вмирати.

Князь Водяник 107
Усім, усім, усім!

VII

Неначе блискавки,
Летять з наказом шуки...
Щоб військо водяне
Збиралось без принуки.

Наказ – велика річ:
Ледь світ готові лави.
Всі просто рвуться в бій
На полі честі й слави.

Ось вишов Водяник
І гульк в шаплик з водою,
Насилу він вмістивсь
З своєю бородою.

Як тільки підняли.
Розлігся марш бравурний,
І рушили в похід
Веселі та безжурні.

VIII

А де ж Іван та Жабеня?
Іван справляє бочку,
А з дітьми жабеня мале
Купається в ставочку.

Глибокий став і мало хто
Далеко відпливає.
Ковбані там такі страшні,
Що кожний обминає.

Але сьогодні гарно так,
І весело, і мило –
Грицькові, синові вдови,
Хвальнутись закортіло.

Пливе, ковбаню переплив,
Веселий голос чути...
Та щось неначе сталося з ним,
І він почав тонути.

– Рятуй! Рятуйте! – розляглося,
Махнув ще раз рукою,
Немов прощаючись навік,
І зникнув під водою.

Було далеко Жабеня,
Та бачило чи чуло
І, в тім стояло, в чім було,
В тім з берега стрибнуло.

Мовчали хлопці, як німі,
Стояли, як закляті...
Нема нісина удови,
Не видно й Жабеняти.

– Обидва згинули навік... –
Промовив хтось з журбою, –
Вони втонулим, їм дарма –
Що ж буде з удовою?

Аж ось і мати вже біжить,
Від когось там почувла...
Ламає руки, в груди б'є
І впала мов заснула.

В цю мить ізвідкісь Жабеня
Поверх води взялося,
Пливе щосили і Грицька
Тримає за волосся.

Уже на березі вони...
Вже й люди позбігались,
Прийшла до пам'яті вдова –
Всі три живі остались.

А Жабеня із рук до рук,
Неначе м'яч літало.
Не полічити, скільки уст
Його поцілувало!

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

I

Не гріє сонечко, – пече,
Все дужче припікає...
“Води, води! Шаплик тече!” –
Це Водяник гукає.

Та взяти де тії води...
У полі, без криниці
“От так в похід тепер і йди!
Водиченьки, водиці!..”

Побігли врозтіч вояки.
З калюжі хоч набрати...
Ростуть у полі будяки, –
Води ж ніде не знати.

“Та ж гаряче! Вогнем пече!
Ой гину, умираю!..
Казав тобі: шаплик тече...”
Хтось буркнув: “Це я знаю”.

І водяник червоний став,
Замаяв бородою,
“Назад!” – щосили закричав,
Махнувши булавою.

І військо рушило назад.
На крилах полетіло.
І кожний був безмежно рад,
Що так скінчилось діло.

II

Сидить в садочку Жабеня,
Замислилось, схилилось...
І дві сльозинки, як роса,
По личку покотилось.

Але мокисне жабеня
Веселу мало вдачу:
Вже й чути пісеньку його
Простеньку, дитячу:

“Сумно, мені сумно...
Серденько щемить...
На озера сині
Думонька летить.

Мокне в тих озерах
Матінка моя...
Люба, подивися,
Як сумую я...”

– А де ти, де ти, Жабеня? –
Почувся голос з хати. –
Пора обідати! – Його
Не треба довго ждати...

Хвиля

Поєма

Тамде верби хиять віти
Там лози струнко гнутьця
Там на озері розкішнім
Хвиля срібная жила.

Вранці кучерями гралась
В чисте озеро дивилась
І у затишку під листям
Колихалась на йому.

Гасне день злітає вечір,
Вечір озеро цілує,
Кута землю в темні шати
І тумани розстила.

Срібний місяць впливає,
Місяць озеро цілує,
Хвилю променем лоскоче,
Щоб розбуркати від сну.

Хвиля очі розкриває,
Потягається, зітхає,
Млосно дивиться на місяць,
Усміхається йому.

Вечір в срібній млі розстанув,
Ніч спустилася на землю,
Розлилася понад нею
І взяла в обійми крил.

Хвиля коси розпускає,
Убирається в каміння, –
В перли, яхонти, топази,
В срібло, золото, смарагд.

Хвиля котиться по водах,
Хвиля грає, бризка ними,
Поринає в їх свавільно
І гойдається на них.

Гнуться ясени до хвилі,
Гнуться явори і квіти,
Гнуться верби, гнуться лози,
Гнеться, хилиться комиш.

Стогне ясен: "Срібна хвиле!"
Стогне ясен: "Люба хвиле,
Глянь на мене молодого,
Як з кохання в'яну я..."

Як мій лист зелений жовкне,
Темні кучері січуться.
Скільки сліз в очах у мене,
Скільки смутку на душі!"

Шепче хвиля: "Любий ясень!"
Шепче хвиля: "Пишний ясень,
Я ж давно тебе кохаю...
Ти не віриш? Бідна я..."

Ясень мліє, ясень сяє,
Ясень віти простягає,
Щоб обняти срібну хвилю
І про смуток розказать.

Хвиля ж вже втекти успіла,
Хвиля ж вже давно сміється
І у ясеня питає:
"Невже краща я від верб?"

Гнуться лози, шепчуть: "Хвиле!"
Гнуться лози, шепчуть: "Люба!
Покохай нас, срібна хвиле:
Ми вродливі і гнучкі.

Як найкращую перлину
Береже глибоке море,
Так, схилившись над тобою,
Берегтимем ми тебе.

Вранці ми не пустим промінь,
Щоб тебе він не розбіркав,
Не розвіяв мрій рожевих,
Спокій твій не зворушив.”

Шепче хвиля:”Любі лози!”
Шепче хвиля:”Милі лози!
Я ж давно вже вас кохаю,
В’яну, сохну і мовчу...”

Лози мліють, лози сяють,
Лози віги простягають,
Щоб обняти срібну хвилю
І на смерть зацілувать.

Хвиля ж вже далеко ллється
І над лозами глузує:
“Гей, ви, лози кривобокі!
Хай вас люблять комиші!”

Гнуться квіти, шепчуть: ”Хвиле!”
Гнуться квіти, шепчуть: ”Люба!
Вийди ти до нас на берег.
Ми кохаємо тебе...”

Тут на березі зеленім,
Ллються пахощі чудові,
Шелестять казки осоки,
Роси сиплються вночі”.

Шепче хвиля: ”Любі квіти!”
Шепче хвиля: ”Бідні квіти!
Ви не знаєте і досі,
Що давно люблю я вас..”

Квіти сяють і радіють,
Квіти миються росюю,
Хочуть хвилю заквітчати
І барвінками обвить.

Хвиля ж вже давно сміється
І над квітами глузує:
“Гей, квітки, кохайте трави, –
Я родилась не для вас!”

В’ється вітер, шепче: ”Хвиле!”
В’ється вітер, шепче: ”Люба!
Покохай мене, вродлива:
Смілий, буйний, вільний я!

Я візьму тебе на крила
З цього озера тісного,
Що деревами закрито
І закуто в береги.

Я з тобою побуваю
І на горах, і на хмарах,
Я з тобою облітаю
Цілу землю, цілий світ!”

Шепче хвиля: ”Буйний вітре!”
Шепче хвиля: ”Смілий вітре!
Я була давно твоєю
І зостануся навек”.

Вітер тихне, вітер мліє,
Хоче хвилю взять в обійми,
Хвиля ж вже пірнула в воду
І сміється десь в воді.

Стогне ясен над водою,
Стогнуть лози, гублять сльози,
В’януть квіти, плаче вітер,
Хвиля ж знов жартує з кимсь.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ТЕМИ:
„Творчість О. Олеся для дітей”
(На матеріалі збірки „Все навколо зеленіє”)

1. Коли народився О. Олесь?
2. Яким було його дитинство та юність?
3. Яким було його життя на чужині?
4. Чому він мусив виїхати за кордон?
5. Коли вийшла перша збірка поета?
6. Коли він почав писати для дітей?
7. Які дитячі збірки О. Олеся ви знаєте? Де вони були видрукувані?
8. Які збірки О.Олеся для дітей друкувались в Україні?
9. Хто є упорядником книги „Все навколо зеленіє”?
10. Які тематичні групи віршів можна виділити у названій збірці?
11. Яку назву ви їм дали б, використавши цитати з творів О. Олеся?
12. Як відбувається трансформація пейзажної лірики О. Олеся у філософську?
13. У чому полягає специфіка лірики О. Олеся?
14. Який зв'язок поеми „Хвиля” з фольклором?
15. Якою є її ідейно-тематична основа?
16. Чи зможете ви довести зв'язок біографії митця із сюжетом казки „Водяничок”?
17. Який заповіт лишив поет синові Олександрю?
18. Якою є ідея казок „Грицеві курчата” і „Мисливець Хрін та його пси”?
19. Чи близька казка „Мисливець Хрін та його пси” із реалістичними творами?
20. Як проявляється авторська позиція у поемі „Щороку”?
21. Якими є сутність у поемі „Щороку” образів-символів?
22. Хто досліджував творчість О. Олеся?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ НА ТЕМУ:
„Творчість О. Олеся для дітей”
(На матеріалі збірки „Все навколо зеленіє”)

План

1. Біографія О. Олеся. (Короткий огляд). Зв'язок біографії письменника з його творчістю.
2. Аналіз лірики О.Олеся у збірці „Все навколо зеленіє...”:
 - 1/ визначте, які тематичні групи віршів можна виділити у збірці;
 - 2/ проаналізуйте тематику віршів, що включені у розділ: „Все навколо зеленіє”;
 - 3/ дайте характеристику громадянській ліриці, що входить у II розділ збірки;
 - 4/ охарактеризуйте пейзажну та філософську лірику; покажіть, як вірші-пейзажі О. Олеся можуть трансформуватись у твори із філософським змістом;
 - 5/ поясніть, чому упорядник збірки Р. Радишевський обрав саме такі цитати для назви розділів збірки: „Все навколо зеленіє...” та „Світ в мені, і я в світі!”
 - 6/ визначте, у чому полягає специфіка лірики О. Олеся.
3. Проаналізуйте ідейно-тематичний зміст поеми „Хвиля”, доведіть її зв'язок із фольклором.
4. Виявіть і доведіть зв'язок життєвого шляху поета із сюжетом казки „Водяничок”.
5. Назвіть ідею казок „Грицеві курчата” та „Мисливець Хрін та його пси”.
6. Відслідкуйте прояви авторського „я” у поемі „Щороку”. Як ви розумієте зміст образів-символів (Вітру, Весни, Сонця) у поемі? Чи погоджуєтеся ви з трактовкою названих образів у книзі М. Неврлого?
7. Підберіть тропи, які на вашу думку характеризують твори О. Олеся.

Література

1. Олесь О. Все навколо зеленіє: Вірші, поеми, казки. – К.: Веселка, 1990.
2. Дніпрова хвиля: Хрестоматія нововведених творів до школи /За ред. П.П. Кононенка. – К.: Радянська школа, 1990.

3. Українська дитяча література: Хрестоматія. У 2 ч./Упоряд.: І.А. Луценка і ін. – К.: Вища школа, 1992.
4. Неврлий М. Олександр Олесь. – К.: Дніпро, 1990.

**СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ
О. ОЛЕСЯ**

1. Олесь О. Твори / Вступ. ст. В.В. Яременка – К.: Молодь, 1971. – 343 с.
2. Олесь О. Вибране: Для серед. та ст. шк. віку. – К.: Школа, 2002. – 349 с. – (Шкільна хрестоматія).
3. Олесь О. Вибране / Упоряд. О. Бабишкін та ін; Вступ. ст. М. Рильського. – К.: Рад. шк., 1958. – 518 с.
4. Олесь О. Вірші // Українська муза: Поетична антологія. – К., 1995. – Вип. 11. – С. 1057-1074.
5. Олесь О. Драматичні казки / Упоряд. Р.П. Радишевський. – К.: Мистецтво, 1990. – 232 с.
6. Олесь О. Журба і надія: [Вірші] // Жовтень. – 1988. – № 12. – С. 2-5.
7. Олесь О. З журбою радість обнялась. – К.: Веселка, 1968. – 150 с.
8. Олесь О. З останніх записників // Київська старовинна. – 1999. – № 6. – С. 97-103.
9. Олесь О. З щоденника 1917 р. // Київська старовинна. – 1993. – № 1. – С. 19-25.
10. Олесь О. Княжа Україна: Минуле України в піснях: Поема: Для мол. та серед. шк. віку / Упоряд. Р. Радишевський. – К.: Веселка, 1991. – 143 с.

11. Олесь О. “Коли б я здихав з голоду, ніхто б не позичив мені шматка хліба... ”: Листи О. Олеся до І. Липи // Кур’єр Кривбасу. – 2002. – № 151 (черв.). – С. 132-147.
12. Олесь О. Кто берѣг любовь к Отчизне // Радуга. – 1992. – № 3-4. – С. 3. – рос.
13. Олесь О. Лисичка. Котик та Півник: Козачка в 2-х картинах // Соціальна культура. – 1990. – № 6. – С. 34-37.
14. Олесь О. Над колискою:[Вірші] // Рад. шк. – 1989. – № 12. – С. 85.
15. Олесь О. Поезія / Вступ. ст.. М.Т. Рильського. – К.: Рад. письменник, 1964. – 638 с.
16. Олесь О. Поезія // Поезія: Збірка. – К., 2002. – С. 187-213.
17. Олесь О. Поезія: [Чари ночі. Айстри. ін.]: Антологія “Вітчизна” // Вітчизна. – 2001. – № 9-10. – С. 78-87.
18. Олесь О. Терновий вінок: Вірші [Про Є. Коновальця та січових стрільців] // Пам’ять століть. – 2001. – № 4 (лип.-серп.). – С. 105-108.
19. Олесь О. Уривки з листа М. Рильського: [Вірші] // Літ. Україна. – 1995. – 23 березня.
20. Олесь О. Чари ночі: [Поезія] // Дивослово. – 1998. – № 7. – С. 50-55.

Література про О. Олеся

1. Генік-Березовський З. Невідоме лібрето О. Олеся // Слово і час. – 2000. – № 1. – С. 51-54.
2. Гнатюк Н. Депо з життя Олександра Олеся // Всесвіт. – 1989. – № 2. – С. 145-151.
3. Грицик Н.І. Елементи фольклорного мовлення у поезії О. Олеся // Язык и культура: Матеріал ІV Міжнародного конкурсу. – С. 32-37.
4. Дем’янівська Л.С. Символізм як один з напрямів української літератури (Драма Олександра Олеся) // Укр. мова і літ. в шк. – 1992. – № 9-10. – С. 25-29.
5. Дем’янівська Л. Художні пошуки в українській драматургії початку ХХ ст.: (символічна драма С. Черкасенко і О. Олеся) // Укр. літ: Матеріал І конгресу Міжнар. Асоціації українців. – К., 1995. – С. 133-151.

6. Денисюк І.О. Невідомі матеріали із спадщини Олександра Олеся // Українське літературознавство. Вип. 55. – К., 1990. – С. 139-142.
7. Буткевич Т. Поезія О. Олеся як засіб еколого-патріотичного виховання // Укр. літ. в загальноосвітній шк. – 2001. – № 5. – С. 15-19.
8. Жулинський М.Г. Олександр Олесь (1878-1944): [Олександр Іванович Кандиба] // Жулинський М.Г. із забуття в безсмертя: (сторінки призабутої спадщини). – К., 1990. – С. 92-107.
9. Колесник Н.С. “Гіркий був келих життєвий”: (Сторінки з життя й творчості Олександра Олеся) // Українське літературознавство. – Вип. 55. – К., 1990. – С. 37-44.
10. Ленська С. Радість і дружба Олександра Олеся: Система уроків із вивчення творчості поета в 10 класі // Укр. літ. в загальноосвітній шк. – 2002. – № 2 (берез-квіт.). – С. 32-39.
11. Лисенко Н. “Для мене довгих літ нема, але пісень... Пісень без краю”: [Про творчу спадщину О. Олеся] // Київська старовина. – 1999. – № 6. – С. 103-107.
12. Лисенко Н. З еміграційного архіву Олександра Олеся // Хроніка. – 1999. – № 24-30. – С. 232-243.
13. Лисенко Н. З епістолярію О. Олеся (еміграційний період) // Слово і час. – 2000. – №10. – С. 51-55.
14. Макарчук В. Мета велика в одну родину всіх збере: [Про творчість О. Олеся] // Слово і час. – 1994. – № 7. – С. 13-14.
15. Малютіна Н. Структура діалога та полілога як жанрово творчі чинники у драматичному етюді О. Олеся “При світлі ватри” // Актуальні проблеми сучасної філології: Літературознавство. – Рівне, 2002. – Вип. XII. – С. 50-58.
16. Малютіна Н. Модифікація жанрової форми етюду в “Місячній пісні” Олександра Олеся // Актуальні проблеми сучасної філології: Літературознавство. – Рівне, 2002. – Вип. XI. – С. 160-167.
17. Мойсієнко А. “З журбою радість обнялась”: [Про творчість О. Олеся] // Київ. – 1993. – № 12. – С. 111-112.
18. Невідомі листи О.Олеся та Віри Вовк // Сучасність. – 1996. – № 3-5. – С. 137-140.

19. Неврлий М. Олександр Олесь: Життя і творчість. – К.: Дніпро, 1994. – 173 с.
20. Одинець І. Від найперших вражень свідомої оцінки: До вивчення творчості Олександра Олеся // Укр. літ. в загальноосвітній шк. – 1999. – № 1. – С. 15-18.
21. Оксененко Г. Олесева Ностальгія: Урок-відкриття. 8 клас // Укр. мова та літ. в серед. шк., гімназіях та колегіумах. – 2002. – № 3. – С. 129-134. – (Емігрантська лірика О. Олеся).
22. Панько Семен Поет з душею вогняною. [Про останні роки життя О. Олеся] // Вітчизна. – 1967. – № 9. – С. 182-186.
23. Пархомик Р.Я. Політична драма О. Олеся “Земля обітована” // Укр. літературознавство. – Львів, 1993. – Вип. 57. – С. 65-74.
24. Петух Л. Олександр Олесь // Розкажіть онуку. – 2001. – № 3-4 (січ.). – С. 30-31.
25. Погребняк В. Овіяний чистим подихом українського фольклору: [Творчість Олександра Олеся] // Укр. мова та літ. – 1998. – № 43 (107) листопад.
26. Поет з душею вогняною: Олександр Олесь у спогадах, листах, матеріалах / Упоряд. І.М. Лисенко. – К.: Дніпро, 1999. – 224 с.
27. Радишевський Р. Феномен Олександра Олеся // Літ. Україна. – 2000. – 9 берез. – С. 6.
28. Райська Л. Метафоричність поезії Олександра Олеся // Укр. мова та літ. в шк. – 1999. – № 4. – С. 60-61.
29. Ржепецький Л. І оживають давні часи: Поезія Олександра Олеся на уроках історії України у 5 класі // Освіта. – 1998. – 18-25 лютого.
30. Усе для школи: Українська література: 10 кл.: Програмні тексти, ілюстрації, пояснення, завдання, тести. Микола Вороний, Олександр Олесь. – К.: АртЕк, 2001. – 63 с.
31. Харчук Р.Б. “З журбою радість обнялась...” (Урок за творчістю Олександра Олеся) // Укр. мова та літ. в шк. – 1989. – № 4 (квіт.). – С. 25-33. – (Методика, досвід, проблеми).
32. Хропко П. Трагедія серця: [Про драматичний етюд О. Олеся “Трагедія серця” та його творчість] // Дивослово. – 1998. – № 7. – С. 48-50.
33. Чернова І. Міфологема долі в художньому світі О. Олеся // Слово і час. – 1998. – № 12. – С. 19-22.

ЗМІСТ

Вступ	3
Біографія О. Олеся	4
Літературний аналіз творів О. Олеся	11
Тексти для літературознавчого аналізу творів О. Олеся	32
Контрольні питання до вивчення творчості О. Олеся	84
Практичне заняття на тему: „Творчість О. Олеся для дітей” (На матеріалі збірки „Все навколо зеленіє”	85
Список рекомендованої літератури для вивчення творчості О. Олеся	86

Навчальне видання

Поезія для дітей
(До вивчення творчості Олександра Олеся)

Навчально-методичний посібник

Автори: А.Л. Матчук; С.Н. Грипич

Відповідальний за випуск: Т.Г. Сербіна

Комп'ютерна верстка: Л.Федорук

Підписано до друку 06.09.2004 р.
Папір офсет. Формат 60/84 1/16.
Ум. др. арк. 2,3.
Тираж 100. Зам. № 36/2.

Редакційно-видавничий відділ
Рівненського державного гуманітарного університету
33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12